

Kayseri’de Osmanlı Dönemi’ne Ait Ebcedli Kitabeler*

Remzi AYDIN¹ & Rabia ÖZTÜRK²

Özet: Bu çalışmada, Kayseri’de Osmanlı Dönemi’ne ait ebced yöntemi ile tarih düşürülmüş olan yapı kitabeleri ele alınmıştır. Bu kitabelere ek olarak, bazı yapıların inşa veya onarımına dair yine ebced ile tarih düşürülen şiirler de çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Çalışma neticesinde; cami, çeşme, türbe, kervansaray, tekke, mektep ve saat kulesi gibi farklı yapı gruplarına ait otuz kitabe ve on beş şiir; yazılışları, okunuşları, ebced türleri ve içerik analizleri bakımından değerlendirilmiştir. Kitabelerde kullanılan hat türü ekseriyetle sülüs ve talik, kullanılan malzeme ise mermer ve taş olup, sadece bir kitabede deridir. Ele alınan tüm örneklerden; on bir kitabe ve iki şiirde “Tam Tarih”, üç kitabe ve sekiz şiirde “Mucem Tarih”, yedi kitabe ve bir şiirde “Tamiyeli Tarih”, altı kitabede “Lafzen Tarih” ve bir kitabede ise “Terkipli Tarih” türünde ebced düşürülmüştür. Bunların dışında birden fazla tarih türünün bir arada kullanıldığı kitabe ve şiirler de mevcuttur. Yine bu kitabe ve şiirlerin muhtevalarından; sultan, paşa, yönetici, şair, hattat ve hakkak olmak üzere pek çok sınıftan isimler tespit edilmiştir. Şairler tarafından; imar faaliyetlerini gerçekleştiren baniler veya vesile olanlar, methiyeler ve dualarla zikredilmiş ve yapıların bizzat kendileri de İslâmiyet’in temel olgu ve kavramlarıyla ilişkilendirilerek yüce vasıflar kazandırılmıştır. Bunlara ilaveten onarıma tabi tutulan yapıların, neden ve neresinin hasar aldığına ışık tutan ifadeler de muhtevayı zenginleştiren unsurlardır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Osmanlı, Kitabe, Ebced, Cami, Çeşme, Türbe.

The Inscriptions with the Ebced System of the Ottoman Period in Kayseri

Abstract: This study focuses on the building inscriptions of the Ottoman period in Kayseri, which were dated with the abjad method. In addition to these inscriptions, poems about the construction or repair of some buildings dated with this method were also included in the scope of the study. As a result of the study; thirty inscriptions and fifteen poems belonging to different building groups such as mosques, fountains, tombs, caravanserais, lodges, schools and clock towers were evaluated in terms of their writing, reading, ebced types and content analysis. The types of calligraphy used in the inscriptions are mostly thulus and talik, the materials used are mainly marble and stone, and only one inscription is on leather. Of all the examples analyzed, eleven inscriptions and two poems contain “Full Date”, three inscriptions and eight poems contain “Mucem Date”, seven inscriptions and one poem contain “Tamiyeli Date”, six inscriptions contain “Lafzen Date” and one inscription contains “Terkipli Date”. Apart from these, there are also inscriptions and poems in which more than one type of date is used together. From the contents of these inscriptions and poems, names from many social classes including sultans, pashas, administrators, poets, calligraphers and engravers have been identified. The poets mentioned the builders or those who were instrumental in the construction activities with eulogies and prayers, and associated the buildings with the basic facts and concepts of Islam and gave them sublime qualities. In addition to these, expressions that shed light on why and where the buildings subjected to repair were damaged also enrich the content.

Keywords: Kayseri, Ottoman, Inscription, Ebced, Mosque, Fountain, Tomb.

* Bu makale “Kayseri’deki Osmanlı Dönemi Yapı Kitabeleri” adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kayseri, raydin@erciyes.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3026-1394

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri, rbaozturk38@gmail.com, ORCID ID: 0009-0004-2791-6980.

Giriş

Üzerinde yer aldığı eser veya yapılar hakkında bilgiler içeren ve bunlara estetik özellik kazandırarak dekoratif bir mimari elemana dönüşen kitabeler; sosyal bilimlere önemli kaynaklık teşkil eden birincil unsurlardır. Bünyesinde eserlerin tarihi, banisi, türü gibi eser hakkında temel bilgiler ve hayır yapısı ise yaptıranın-yapanın adı, memleketi, mesleği, mezar yapısı ise ölüm sebebi gibi daha spesifik bilgiler de içerebilen kitabeler, yapılara ve yapıldıkları döneme ışık tutmaktadırlar (Alparslan, 2002, s. 76-81).

Bu araştırmanın konusunu oluşturan ebcedin oldukça eski bir tarihi vardır. Rakam-harf ilişkisi, dillerin tarihsel gelişimi sırasında farklı alfabelerde farklı ebced yöntemleri meydana getirmiştir. Eski Yunan, Nebati ve İbrani alfabelerinde kullanılan ebced yöntemleri tedricen farklılaşarak Arap alfabesindeki ebcedin oluşumuna zemin hazırlamıştır. “Ebced” esasen Arap alfabesinin kolay öğrenilebilmesi için harflerin birleştirilmesi ile oluşturulan ve manası olmayan bir kelime iken sonrasında menşesine dair yapılan rivayetlerle bir takım İslâmi-Tasavvufi anlatılara uyarlanmıştır (Karabey, 2011, s. 80-82).

Tarih düşürme sanatında; ebced alfabesinin sayı değerleri kullanılarak bir işlem gerektiren ve kendi içinde pek çok türü barındıran “*Manen Tarihler*” ve verilmek istenen tarihin söz ile ifade edildiği, herhangi bir hesaplama işlemine gerek olmayan “*Lafzen Tarihler*” olmak üzere başlıca iki ana tarih düşürme türü uygulanmıştır. *Manen Tarih*’in alt türlerinden; ebced düşürülen satırın tüm harflerinin toplamıyla oluşturulan “*Tam Tarih*”, sadece noktalı harflerin toplamıyla oluşturulan “*Mucem Tarih*”, sadece noktasız harflerin toplamıyla oluşturulan “*Mühmel Tarih*” veya verilmek istenen tarihten kaç sayı eksiltileceği veya artırılacağı açıkça veya ima yoluyla belirtilerek düşürülen “*Tamiyeli Tarih*” gibi tarih türleri sıralanabilir (Elker, 1956, s. 17-25). Ayrıca “*Küçük (Cümel-i Sağır), En Küçük (Cümel-i Asğar), Büyük (Cümel-i Kebir) ve En Büyük (Cümel-i Ekber) Ebced Hesabı*” gibi ebced çeşitleri de bulunmakla birlikte tüm bu işlemlere “*Hisab-ı Cümel*” veya daha yaygın tabiriyle “*Ebced Hesabı*” denmiştir. Bu hesaplamalarda her harf bir sayıya tekabül etmekte olup kullanım alanları zaman içerisinde çeşitlenmiştir. Günlük haberleşmelerde, kitap veya makalelerde, devlet kayıtlarında, musiki veya tasavvufi yorumlarda, sanat eserlerinde veya mimari gibi birbirinden farklı alanlarda kullanılmıştır (Yakıt, 2022, s. 55-86).

Türk-İslâm sanatında ebcedin ne zaman başladığı hakkında kesin bir bilgi olmamasına karşın 15. yüzyıldan itibaren kullanımı yaygınlaşmış ve özellikle divan edebiyatından mezar taşlarına ve cami, medrese, türbe veya çeşme gibi anıtsal mimariye kadar geniş bir sahada uygulanmıştır (Yakıt, 2022, s. 27-165).

Bu araştırma; Kayseri’de Osmanlı Dönemi’ne ait ebced yöntemi ile tarih düşürülen yapı kitabelerini ve yapıların inşa veya onarımına dair yazılmış olan şiirleri konu edinmektedir. Kaynak taraması ve saha araştırması neticesinde Kayseri’de bulunan Bulgurcu Cami, Çifteönü Cami, Çifteönü Çeşmesi, Çiğdelizade (Cıncıklı) Cami, Dedeman (Çay) Cami, Aşağı Develi (Bay Ali) Ulu Cami, Develi Şihli’da bulunan I Numaralı Çeşme, Fenese Aşağı Cami, Gevher Nesibe Çeşmesi, Göllü Çeşme, Hacı Veled Cami, Hasbekiçi Çeşmesi, Hatıroğlu Cami, İdris Cami, Karakoyunlu Cami, Kayseri Ulu Cami, Kölük Çeşmesi, Kurşunlu Cami, Mehmet Ali Bey Cami, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, Seyyid Gazi Çeşmesi, Şeyh İbrahim Tennuri Cami ve Çeşmesi, Talas Han Cami, Talas Harman Cami, Tavlusun Hamidiye Cami ve Zeynel Abidin Türbesi gibi farklı yapı gruplarına ait yapı kitabeleri yazılışı, okunuşu ve ebced hesaplamaları ile birlikte incelenmiştir. Bu yapıların yanı sıra kitabeleri günümüze ulaşmayan ancak kaynaklarda kayıt altına alınan kitabe metinleri ile herhangi bir yapının inşa veya onarımına dair, dönem şairlerinin ebced yöntemi ile tarih düşürerek kaleme aldığı şiirler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Kayseri Ulu Cami, Şeyh İbrahim Tennuri Çeşmesi ve Han Cami’ye dair birer şiir, Mevlevi Tekkesi’ne dair iki şiir, Kayseri Lisesi’ne dair üç şiir, Saat Kulesi ve Ahmed Paşa Mektebi’ne dair birer şiir, Kurşunlu Cami’nin şadırvanına ait su yolunun tamirine dair bir şiir, iki isimsiz çeşmeye dair birer şiir ve bir isimsiz camiye dair bir şiir ebced hesaplamaları ile birlikte incelenmiştir. Böylelikle toplamda farklı yapılara ait otuz kitabe ve farklı yapılara dair on beş şiir çalışma kapsamına alınmıştır. Yapıların inşa veya onarım tarihleri, türleri, banileri ve müverrihleri gibi bilgileri ihtiva eden kitabe ve şiirlerde; *Manen Tarih*’lerden olan “*Tam Tarih*”, “*Mucem Tarih*”, “*Tamiyeli Tarih*” ve “*Terkipli Tarih*” türleri ile “*Lafzen Tarih*” türü, bazı örneklerde tek başına, bazılarında ise birkaçı bir arada kullanılmıştır.

1. Kayseri’de Osmanlı Dönemi’ne Ait Ebcedli Kitabeler

1.1. Ahmed Paşa Mektebi

Kapudan Ahmed Paşa tarafından 1868-1869 yıllarında inşa ettirilen mektep binasının kapısının üzerindeki kitabe metni Ahmed Nazif Efendi tarafından kaydedilmiştir (Nazif, 1991, s. 85-87):

Metin:

“Kıldı bu mekteb ile Hazret-i Ahmed Pâşâ / Maskat-ı re’si olan Kayseri şehrin ihyâ

Hayra sarf etdi nü kud-ı himemin ol Âsaf / Etdi Hak yoluna bu dâr-ı ulûmu inşâ

Bu debistânı edip tâlib-i ilme tahsis / Eylesinler diye tahsil ulûm-ı şettâ

Nakd-i kûşîşle harîdâr olagör ey tâlib / Mahzen-i cevher-i ilm işte güşâd oldu sana

Resm-i zibendesi gûyâ kafes-i Hak Kur'ân / Bülbul âsâ gel oku eyleme ömrün ifnâ

Mevki'inde ne dil-âver eser-i hayr oldu / Ede bânîsine Hak ecr-i cezîli i'tâ

Geldi itmâmına Feyzî ne güzel bir tarih / Oldu dil-keş yapılub Mekteb-i Ahmed Pâşâ"

Ebced Hesabı:

ا / و / ل / د / د / ی / د / ل / ک / ش / ی / ا / پ / ی / ل / و / ب / م / ک / ت / ب / ا / ح / م / د / پ / ا / ش / ا

$$1+6+30+4+10+4+30+20+300+10+1+2+10+30+6+2+40+20+400+2+1+8+40+4+2+1+300+1 \\ = 1285$$

$$1285+1=1286$$

“Bir tarih” ifadesiyle bir sonraki satıra tarih düşürüldüğüne ve toplam sayıya bir sayı ekleneceğine işaret edilmiştir. Burada “Manen Tarih” türlerinden olan “Eksik Ta’miyeli Tarih” türü kullanılmıştır. Eksik Ta’miye’ye göre tarih veren satırın toplamı eksik gelmişse bir önceki satırda ne kadar sayı ekleneceği açık veya imalı bir yolla belirtilmektedir (Yakıt, 2022, s. 431-435). Tarih düşürülen mısranın tüm harflerinin sayı değerleri toplanıp bir sayı eklendiğinde H. 1286 / M. 1869-1870 tarihine ulaşılmaktadır.

1.2. Aşağı Develi (Bay Ali) Ulu Cami

1730-1731 tarihinde Bay Ali tarafından inşa ettirilen yapı³, kuzey-güney doğrultuda mihraba paralel uzanan beş sahnalı bir harim ve kuzeyindeki son cemaat yeriyle birlikte dikdörtgen bir plandan oluşmaktadır (Topçu, 2007, s. 35-42).

Günümüzde yerinde olmayan ancak geçmiş araştırmalarda harimin batı duvarında asılı olduğu kaydedilen, Seyrani tarafından deri üzerine sülüs hatla kaleme alınmış sekiz satırlık kitabesi şu şekildedir (Topçu, 2007, s. 39-40): (Foto. 1)

³ Aşağı Develi Ulu Cami minaresinin kaidesi üzerinde on iki satırlık bir kitabe daha bulunmaktadır. “Lafzen Tarih” türünün bulunduğu kitabenin metni, tahribat sebebiyle tam anlamıyla okunamadığı için bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

Foto. 1: Aşağı Develi (Bay Ali) Ulu Cami'nin Deri Kitabesi (R. Aydın Arşivi).**Kitabe Metni:**

سنه بیک یوز تمام قرق اوچ ایچنده ایلمش اباد / کبیر جامعی بای علی نام بر ولی الله
 ایدوب طرح اساس طاق ثالث بیت مطلعده / نطق ثالثک باقی بناسندن ایدم اکاه
 سنه بیک یوز دخی سکسن اوچنده ربع مسکونن / سونلر خیر توسیع ایلمش لر حسبنا الله
 عمارتدن اولوب یتمش یدی ییلدن برو محروم / لسان حالله فریاد ایدردی بو عبادتگاه
 مخادیمندن الحاجی محمد ابن ابراهیم / بن یوسف افندی زادهیی معمور ایده الله
 سنه بک ایک یوز التمش ایچنده ایلدی تعمیر / درونی جامعی قیلدی منور مثل بیت الله
 او زات زو الکرم الخصلتی ماجور ایدوب مولا / وجودن جود خیره باعث ایده فی سبیل الله
 دعای خیر تام تاریخ تعمیر اتدی سیرانی / اوله حاجی محمد خیر مقبول محب الله سنه ۱۲۶۰

Kitabenin Okunuşu:

Sene bin yüz tamam kırk üç içinde eylemiş âbâd / kebir-i câmii Bay Ali nam bir veliullah
İdüb tarh-ı esas-ı tak-ı sâlis beyt-i matlada / nitak-ı sâlisin bâki binasından idem âgâh
Sene bin yüz dahi seksen üçünde rub'ı meskûnun / sevenler hayr-ı tevsî eylemişler
hasbetenlillah
İmaretten olub yetmiş yedi yıldan беру mahrum-ı / lisân-ı hâlle feryâd iderdi bu ibâdetgâh
Mehâdiminden El-Hacı Mehmed İbn İbrahim / bin Yusuf Efendizadeyi mâmur ide Allah
Sene bin iki yüz altmış içinde eyledi tâmir / derûnı câmii kıldı münevver misl-i Beytullah
O zât-ı zü'l-kerimü 'l-hasleti mecur idüb Mevlâ / vücudun cûd-ı hayra bâis ide fi sebilillah
Dua-yı hayr tam tarih-i tâmir etdi Seyrani / ola Hacı Mehmed hayr-ı makbul Muhibbullah Sene
1260

Ebcad Hesabı:

۱/و/ل/ه/ح/۱/ج/ی/م/ح/م/د/خ/ی/ر/م/ق/ب/و/ل/م/ح/ب/۱/ل/ل/ه

$$1+6+30+5+8+1+3+10+40+8+40+4+600+10+200+40+100+2+6+30+40+8+2+1+30+30+5=$$

1260

“Tam Tarih” türü kullanılan kitabede, ebced düşürülen mısranın tüm harflerinin sayı değerleri hesaplandığında H. 1260 / M. 1844-1845 tarihine ulaşılmaktadır. Ayrıca yapının inşasına ve

onarımlarına dair üç ayrı “*Lafzen Tarih*” de bulunmaktadır. H. 1143 / M. 1730-1731 tarihi inşasına, H. 1183 / M. 1769-1770 ve H. 1260 / M. 1844-1845 tarihleri ise farklı tarihlerdeki onarım ve genişletmelere işaret etmektedir.

1.3. Bulgurcu Cami

Kitabesinden 1769-1770 tarihinde inşa edildiği anlaşılan Bulgurcu Cami, dikdörtgen bir harim ve harimin kuzeyine eklenen beş bölümlü son cemaat yerinden oluşmaktadır (Denktaş, 1989, s. 34-35). Harime giriş kapısı üzerinde yer alan dört satırlık sülüs hatlı inşa kitabesi şu şekildedir (Foto. 2):

Foto. 2: Bulgurcu Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

جناب حاجی احمد اینجه صوده / ایدنجه بو عبادتگاهى انشا
تماشایه کلوب جمله اهالى / قصورین بولمادی بر کمسه اصلا
بو بیت اللهه سعی اوله مشکور / ایده فردوسی بارى اکه مأوا
دوشردم بنده بر تاریخ حسنى / اوله مقبول حق بو خیر والا
سنه ۱۱۸۳

Kitabenin Okunuşu:

Cenab-ı Hacı Ahmed İncesu'da / İdince bu ibadetgâhı inşâ
Temâşâya gelüb cümle ahâli / Kusurın bulmadı bir kimse asla
Bu Beytullahâ sa'y ola meşkûr / İde Firdevsi Bâri ona meva
*Düşürdüm ben de bir târih **Hüsnî** / Ola makbul-i Hak bu hayr-ı vâlâ*
Sene 1183

Ebcad Hesabı:

۱/و/ل/ه/م/ق/ب/و/ل/ح/ق/ب/و/خ/ی/ر/و/ل/ل/۱

$$1+6+30+5+40+100+2+6+30+8+100+2+6+600+10+200+6+1+30+1=1184$$

$$1184-1=1183$$

“Düşürdüm ben de bir tarih” ifadesiyle hem bir sonraki satırda tarih düşürüldüğüne hem de toplam sayıdan bir sayı eksiltileceğine işaret edilmiştir. Burada “Fazla Tamiyeli Tarih” türü kullanılmıştır. Fazla Ta’miye’ye göre tarih veren satırın toplamı fazla gelmişse bir önceki satırda ne kadar sayı eksiltileceği açık veya imalı bir yolla belirtilmektedir (Yakıt, 2022, s. 436-440). Harf değerleri hesaplandığında H. 1183 / M. 1769-1770 tarihine ulaşılmaktadır.

1.4. Çifteönü Cami

Mihraba dik dört sahından oluşan yapı, düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahiptir (Özbek & Arslan, 2008, s. 228). Avlunun kuzeybatı köşesindeki minare kaidesinin kuzey cephesinde yer alan yedi satırlık, talik hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 3):

Foto. 3: Çifteönü Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

هو الخلاق الباقي

جامع چفتاوکوده اولدی احیا یمنیله / حاجی سید هم محمد اغا ایتدی شوقله

بر مناره قیلدی انشا جامعه کیم بو اغا / بش وقتده اوقسون اذان مؤذن عشقله

شو امیدله اوله شافی روز محشرده بکا / خضرت بلال حبشی نزد حقده لطفله
 بویله خیرات اهلنی حق بدمزدن کسمه سک / ایده مطلوبنه نائل دو جهاندۀ رفقله
 سال بیک اوجیوز تکمیل تاریخ لفظی رؤف / اوقوینلر یاد ایدهلر اهل خیری خیرله
 لله الفاتحه سنه ۱۳۰۰

Kitabenin Okunuşu:

Hüve'l-Hallâk 'ül-Bâkî

Cami-i Çiftönü'de oldu ihya yümn ile / Hacı Seyyid hem Mehmed Ağa itdi şevkle

Bir minare kıldı inşâ camie kim bu ağa / Beş vakitde okusun ezan müezzın aşkle

Şu ümidle ola şâfî Rûz-i Mahşer'de bana / Hazret-i Bilâl-i Habeşi nezd-i Hak'da lutfle

Böyle hayrat ehlini Hak beldemizden kesmesin / İde matlubuna nail dü cihanda rıfkle

*Sâl-i bin üç yüzde tekmi tarih-i lafzı **Rauf** / Okuyanlar yâd ideler ehl-i hayrı hayrle*

Lillâhi 'l-Fâtîha Sene 1300

Ebced Hesabı:

Bu kitabede herhangi bir hesaplama ihtiyacı duyulmadan söz ile ifade edilen “*Lafzen Tarih*” türü kullanılmıştır. Bu tür tarih düşürmede belirtilmek istenen tarih, lafzen metin içerisinde açıkça ifade edilmektedir (Yakıt, 2022, s. 481-482). Kitabede de açıkça belirtilen H. 1300 / M. 1882-1883 tarihine ulaşılmaktadır.

1.5. Çifteönü Çeşmesi

1753 tarihinde inşa edilen Çifteönü Çeşmesi, yan yana iki kemerli olup üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır. Kitabelerde mermer malzeme, geri kalan kısımlarda ise düzgün kesme taş kullanılmıştır (Denktaş, 2000, s. 87-90). Çeşme nişleri içerisinde kemerlerin hemen altında hem inşa hem de onarım kitabesi yer almaktadır. Sekiz satırlık, sülüs hatlı inşa kitabesi şu şekildedir (Foto. 4):

Foto. 4: Çifteönü Çeşmesi Kitabesi.

Kitabe Metni:

اولدی سبب جهاتنه محمد ايله مصطفى / کورمسونلر دار حسرتده عذاب ايله جفا
 منبع اب حیاته سعی ایده مومن اصنافی / اچرلر کوثر شرابین یوق اصلا بوکه اخفا
 اب رحمت ايله غسل ایت انلرک اذنا بنی / تا بولالر جنت اعلا ده ذوقیله صفا
 بیک یوز التمش سکزندده بعون الله اولدی جاری / شفیع اوله بو جملیه چاریار یله مصطفی

Kitabenin Okunuşu:

Oldı sebeb-i hayatına Muhammed ile Mustafa / Görmesünler dâr-ı hasretde azab ile cefâ
Menba-ı âb-ı hayata sa'y ide mümin-i esnafı / İçerler Kevser şarabın yok asla buna ihfâ
Âb-ı rahmet ile gasl it anların ezna bını / Tâ bulalar cennet-i âlâda zevkile sefâ
Bin yüz altmış sekizinde bi-avnilah oldı cârî / Şefî ola bu cümleye çaryârıyla Mustafa

Ebced Hesabı:

Bu kitabede de “*Lafzen Tarih*” türü kullanılmıştır. Kitabede de açıkça belirtilen H. 1168 / M. 1754-1755 tarihine ulaşılmaktadır.

Yedi satırlık, talik hatlı onarım kitabesi ise şu şekildedir (Foto. 5):

Foto. 5: Çiğdem Çeşmesi Kitabesi.

Kitabe Metni:

هوا لخلق الباقي

صاحب الخيرات حاجي سيد محمد اغانك / خيرنى مقبول بويرسون اول خداى مستعان
 ايشته باق بو چشمه دلجووى انشا ايلدى / نزد عطشانده بجادر دينسه خيرات [ا]حسان
 خير اعظم صو اقمقدر بيوردى اول رسول / ايتيميه سعين هبا كيم حضرت رب منان
 نوش ايدوب محشرده حوض پاك كوثردين او ذات / لطف يزدان ايله اولسون داخل دار جنان
 لفظله ياز فوزى تاريخن كه هر كس اكلسون / بيك ايكوز طقسان اوچده اقدى بو اب روان

سنه ١٢٩٣

Kitabenin Okunuşu:

Hüve'l hallâkü'l-bâkî

Sâhibü'l-hayrat Hacı Seyyid Muhammed Ağa'nın / Hayrını makbul buyursun ol Hüdây-ı müstean

İşte bak bu çeşme-i dil-cûy-ı inşâ eyledi / Nezd-i atşanda becâdır dinse hayrat-ı ihsan

Hayr-ı âzam su akıtmakdır buyurdi ol Resûl / İtmeye sa'yin hebâ kim Hazret-i Rabb-i Mennan

Nûş idüb mahşerde havz-ı pâk-i kevserden o zât / Lutf-i yezdan ile olsun dâhil-i dâr-ı cinan

Lafzla yaz Fevzi tarihin ki herkes anlasın / Bin iki yüz doksan üçde akdı bu âb-ı revan

Sene 1293

Ebcet Hesabı:

Bu kitabede de herhangi bir hesaplama ihtiyacı duyulmadan söz ile ifade edilen “*Lafzen Tarih*” türü kullanılmıştır. Kitabede de açıkça belirtilen H. 1293 / M. 1876-1877 tarihine ulaşılmaktadır.

1.6. Çiğdelizade (Cıncıklı) Cami

Çiğdelizade Hacı Mehmed Ağa tarafından inşa ettirilen cami, kare planlı üzeri düz dam örtülü ve kuzeyinde beş bölümlü son cemaat yeri olan bir yapıdır. Ahmed Nazif Efendi’nin Mirat-ı Kayseriyye isimli eserinde, yapının kitabeleri kayıt altına alınmıştır (Nazif, 1987, s. 29). Ebcet ile tarih düşürülmüş olan onarım kitabesi şu şekildedir:

Kitabe Metni:

قیلوب تعمیر توسیع پسندی / او دولت مند چار ارجمندی
رضاء حق ایچون احیا ایدوبدر / زمانك خیره سعی هوشمندی
تاریخی بیك یتمش بش حساب ایت / خطیب ایسه اکا نعمان افندی

Kitabenin Okunuşu:

“*Kılub tâmir-i tevsî-i pesendi / O devletmend-i çar ercümendi*
Rızâ-ı Hak için ihyâ edübdür / Zamanın hayra sa’yi huşmendi
Tarihi bin yetmiş beş hesap it / Hatib ise ana Numan Efendi”

Ebcet Hesabı:

خ / ط / ی / ب / ا / ی / س / ه / ا / ک / ا / ن / ع / م / ا / ن / ا / ف / ن / د / ی

$$600+9+10+2+1+10+60+5+1+20+1+50+70+40+1+50+1+80+50+4+10=1075$$

Bu kitabede yer alan “*bin yetmiş beş*” ifadesiyle “*Lafzen Tarih*”, “*hesap et*” ifadesiyle de “*Tam Tarih*” türünün bir arada kullanıldığına işaret edilmektedir. Hem “*Manen*” hem de “*Lafzen*” tarih türü bir arada kullanılmıştır (Yakıt, 2022, s. 484-488). Tarih düşürülen mısranın harflerinin sayı değerlerinin yekûnu H. 1075 / M. 1664-1665 tarihini vermektedir.

1.7. Develi Dedeman (Çay) Cami

Dedeman Cami, kuzey-güney doğrultuda mihraba dik üç sahınlı olarak inşa edilmiş olup, dikdörtgen bir plan formuna sahiptir. Kesin inşa tarihi bilinmeyen caminin girişinin bulunduğu

doğu cephe üzerinde bir kitabe yer almaktadır. Bazı kaynaklarda inşaya ilişkin olduğu kabul edilen kitabe, 1897-1898 tarihlidir. Ancak caminin isminin 1894 tarihli Develi Şer'iyye Sicilinde geçmesinden hareketle bu tarihten önce yapıldığı ve doğu cephedeki kitabenin ya caminin inşasından birkaç yıl sonra yazıldığı ya da bir onarım kitabesi olduğu ifade edilmektedir (Topçu, 2007, s. 52-55). Ayrıca bu kitabenin sonradan yazılmış olduğu ve kitabede verilen tarihin yanlış olduğu da belirtilmiştir. Kitabede hem yazıyla hem de sayıyla tarih düşünülmüştür. Kitabedeki ebcedli satır hesaplandığında rakamla belirtilen tarih doğrulanmaktadır. Taş malzeme üzerine sülüs hatla dört satır şeklinde işlenmiş olan kitabe şu şekildedir (Foto. 6):

Foto. 6: Dedeman (Çay) Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

حاجی حسین دین شعار / یاپدیردی بر وجه بهین

بر بویله جامع کیم یری / مغبوط جنات کزین

ماهر دخی تبریک ایدر / بانیسنه خلد برین

تارخیدر بر ضمّ ایله / و الله خیر الناصرین

۱۳۱۵

Kitabenin Okunuşu:

Hacı Hüseyin dinî şîar / Yapdırdı ber vech-i bihin

Bir böyle câmi kim yeri / Mağbut cennât-ı güzîn

Mâhir dahi tebrik ider / Bânîsine huld-ı berin

Tarihidir bir zamm ile / Vallahü hayru'n-nâsirîn

1315

Ebcded Hesabı:

و/ا/ل/ل/ل/ه/خ/ی/ر/ا/ل/ن/ا/ص/ر/ی/ن

$$6+1+30+30+5+600+10+200+1+30+50+1+90+200+10+50=1314$$

$$1314+1=1315$$

Bu kitabede de “*Manen Tarih*” türlerinden olan “*Eksik Ta'miyeli Tarih*” türü kullanılmıştır. Tarih düşürülen satırdan bir satır öncesindeki “*bir zamm ile*” ifadesi toplam sayının bir artırılacağına işaret etmektedir. Böylelikle H. 1315 / M. 1897-1898 tarihine ulaşılmaktadır.

1.8. Develi Şıhlı'da Bulunan I Numaralı Çeşme

Günümüze ulaşamayan çeşme 1970'li yıllarda yıkılmış olup, kitabesi kayıtlara göre Şıhlı Belediyesi'nin deposunda bulunmaktadır (Denktaş, 2000, s. 246-247). (Foto. 7)

Foto. 7: Develi Şıhlı'da Bulunan I Numaralı Çeşme Kitabesi. (Mustafa Denktaş'tan)

Kitabe Metni:

حضرت سلطان حمید اول پادشاه جم خدم / کیم علو شاننه خیراتیدر عادل کواه
 تشنکان فیض ریان زلال اولسون دیو / یاپدی اشبو چشمهیی اول خسرو عالم پناه
 ابشار دجله شیرین کوار همتی / ایلیمیش اقطار ملکن سو بسو غرق میاه
 نوله کلکمدن اقدی فیضی بر تاریخ تام / ملکی هب سیر اب قیلدی چشمه الطاف شاه

سنه ۱۳۰۹

Kitabenin Okunuşu:

Hazret-i Sultan Hamid ol padişah-ı cem hadem / Kim ulüvv-i şanına hayratıdır âdil-güvah

Teşnegân-ı feyz reyyan zülâl olsun deyü / Yapdı işbu çeşmeyi ol Hüsrev-i âlem-penah

Âbşar-ı Dicle-i şirin güvar-ı himmeti / Eylemiş aktar-ı mülkin sûbesû gark-ı miyah

Nola kilkimden akdı Feyzî bir târih-i tam / Mülki heb seyr-i âb kaldı çeşme-i eltâf-ı şah

Sene 1309

Ebcad Hesabı:

م / ل / ك / ي / ه / ب / س / ي / ر / ا / ب / ق / ي / ل / د / ي / چ / ش / م / ه / ل / ط / ف / ش / ا / ه /

$$40+30+20+10+5+2+60+10+200+1+2+100+10+30+4+10+3+300+40+5+1+30+9+1+80+300+1+5=1309$$

Bu çeşme kitabesinde de bütün harflerin toplamıyla oluşturulan “*Tam Tarih*” düşürme türü uygulanmıştır. Bir önceki satırda yer alan “*tarih-i tam*” ifadesi buna işaret etmektedir. Tarih düşürülen mısranın tüm harflerinin sayı değerlerinin yekûnu H. 1309 / M. 1891-1892 tarihini vermektedir.

1.9. Fenese Aşağı Cami

Cami mihraba dik üç sahnalı olup, dikdörtgen bir formuna sahiptir (Gülşen, 2004, s. 68-70). Harim giriş kapısı üzerinde yer alan iki satırlık düzgün olmayan sülüs hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 8):

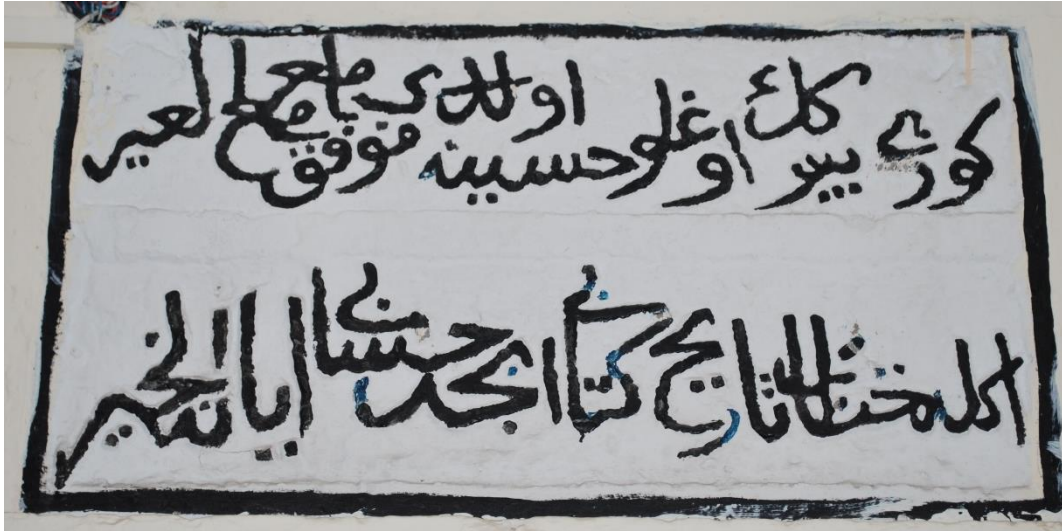

Foto. 8: Fenese Aşağı Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

کوزی بیوک اوغلو حسین اولدی موفق جامع ما العیر

اکله ختام تاریخ کتابی اجد حسابی (ایام الخیر) / (ایاله الخیر) / (ایالنه الخیر)

Kitabenin Okunuşu:

Gözübüyük'ün oğlu Hüseyin oldu muvaffak cami-i ma'el-ayr

Anla hitam-ı tarih-i kitabı ebced hesabı (eyyamü'l-hayr) / (eyaleh lihayr) / (eyaline lihayr)

Ebced Hesabı:

ایام الخیر

$$1+10+1+40+1+30+600+10+200=893$$

ایاله لخير

$$1+10+1+30+5+30+600+10+200=887$$

ایالنه لخير

$$1+10+1+30+50+5+30+600+10+200=937$$

Burada diğerlerinden farklı olarak “*Terkipli Tarih*” türü kullanılmıştır. Bu tür tarih düşürmelerde, tarih düşürülen mısranın tamamı değil birkaç kelime ile oluşturulan terkipli ifadeler hesaplama tabi tutulmaktadır (Yakıt, 2022, s. 416-423). Kitabenin tarih düşürülen terkipli kısmı tahribat sebebiyle üç farklı şekilde okunup hesaplanmıştır. Ancak “*eyyamü'l-hayr*” terkiibi hem kafiye hem de mısranın bağlamına uygunluğu sebebiyle daha makul görünmektedir. Bu terkipler hesaplandığında H. 893 / M. 1487-1488, H. 887 / M. 1482-1483 ve H. 937 / M. 1530-1531 tarihlerine ulaşılmaktadır.

1.10. Gevher Nesibe Çeşmesi

İnşa tarihi meçhul olan ve müstakil olarak inşa edilen Gevher Nesibe Çeşmesi yarlarda volütlü gömme sütunceler üzerine oturan profilli yarım daire kemer ile kuşatılmıştır. Zamanla tahrip olan çeşmenin onarımına dair üzerinde yer alan onarım kitabesi dışında Kayseri Şeriyye Sicillerinde yer alan mahkeme kayıtları bulunmaktadır (Aydın, 2013, s. 352-355). Bu kemer üzerindeki mermer malzeme üzerine talik hatla yazılmış dört satırlık onarım kitabesi şu şekildedir (Foto. 9):

Foto. 9: Gevher Nesibe Çeşmesi Kitabesi.

Kitabe Metni:

منافع چشمك ابی / زلال اولمش لطافتده / شكر كبی حلاوتده / ایچن اخوانه عشق اولسون
 حسن حسینك عشقته / ایچر اولسه او تشنه لر / بوله كوثر شرابنی / ایچن اخوانه عشق اولسون
 بو خیری اشلین مومن / بقای لا یزال بولدی / چراغین كندی الیه / یقان اخوانه عشق اولسون
 بو تعمیر تاریخن حلمی / فرح فاضل یازوب بونده / حساب ایدوب چقار سنده / بولن اخوانه عشق اولسون

Kitabenin Okunuşu:

Menâfi çeşmenin âbı / Zülâl olmuş letâfette / Şeker gibi halâvette / İçen ihvâna aşk olsun
Hasan Hüseyin'in aşkına / İçer olsa o teşneler / Bula kevser şarâbını / İçen ihvâna aşk olsun
Bu hayrı işleyen mü'min / Bekâyı lâ yezâl buldı / Çerâğın kendi eliyle / Yakan ihvâna aşk olsun
*Bu tâmir-i târîhin **Hilmi** / Ferâh fazıl yazub bunda / Hisab idüüb çıkar sen de / Bulan ihvâna aşk olsun*

Ebced Hesabı:

ف / ر / ح / ف / ض / ل / ی / ا / ز / و / ب

$$80+200+8+80+800+30+10+1+7+6+2=1224$$

Kitabe metninde “*tarih*” ibaresinden sonraki (Yakıt, 2022, s. 88) satır olan “*Ferah fazl yazub bunda*” satırı esas alınıp ebcede göre hesaplandığında H. 1224/ M.1809-1810 tarihine ulaşılmaktadır. Bu kitabede de “*Tam Tarih*” türü kullanılmıştır.

1.11. Göllü Çeşme

1551 tarihinde inşa edilen Göllü Çeşme, müstakil bir yapı olup çeşme nişini örten yarım daire kemeri yanlardaki başlıklara oturmaktadır (Denктаş, 2000, s. 40-42). Ayna taşının üzerindeki mermer malzeme üzerine yazılan sülüs hatlı üç satırlık kitabe şu şekildedir (Foto. 10):

Foto. 10: Göllü Çeşme Kitabesi.

Kitabe Metni:

ماشا الله

چشمه کوللو خرابه ایستدی تعمیر عیان / غیرتیه قلدی تعمیر اهل خیرات زمان
صاحب الحیرات یا رب هم دخی بانیسنه / ساقی کوثر کتورسن محشر ایچره صو همان
چقدی تام تاریخ سلامی کوللونک تعمیرنه / ایچ حسین ایله حسن عشقینه ال بو چشمه‌دن
سنه ۱۲۸۳

Kitabenin Okunuşu:

Maşallah

Çeşme-i Göllü harâbe istedi tâmir-i ayan / Gayretiyle kıldı tâmir ehl-i hayrat-ı zeman
Sahibü'l-hayrat ya Rab hem dahi bânîsine / Sâkî kevser getirsin mahşer içre su heman
*Çıkdı tam târih **Selâmi** Göllünün tâmirine / İç Hüseyin ile Hasan aşkına al bu çeşmeden*
Sene 1283

Ebcad Hesabı:

ا / ی / چ / ح / س / ی / ن / ا / ی / ل / ه / ح / س / ن / ع / ش / ق / ی / ن / ه / ا / ل / ب / و / چ / ش / م / ه / د
ن /

1+10+3+8+60+50+1+10+30+5+8+60+10+50+70+300+100+10+50+5+1+30+2+6+3+300+
40+5+4+50 =1282

Bir önceki satırda “*tam tarih*” ifadesi ile tarih düşürüldüğü belirtilen ebcedli satır hesaplandığında R. 1282 / M. 1866-1867 tarihine ulaşılmaktadır. Tarih düşürmelerde genellikle Hicri takvim kullanılmasına karşın bazı örneklerde Rumi takvime göre de tarih düşürüldüğü görülmektedir. Bu kitabede diğerlerinden farklı olarak, genellikle resmi ve mali işlerde kullanılan Rumi takvime göre tarih düşürülmüştür.

1.12. Hacı Veled Cami

1349-1350 tarihinde inşa edilen yapı, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plan formuna sahiptir (Aydın, 2013, s. 68-69). Avlu giriş kapısının üzerinde yer alan iki satırlık, sülüs hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 11):

Foto. 11: Hacı Veled Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

يا الهی رحمت ایلہ قل مبارک حیری
یابدی بیک یوز اون یدیده جامعک تعمیرى
سنه ۱۱۱۷

Kitabenin Okunuşu:

Ya ilâhî rahmet eyle kıl mübârek hayrî

Yapdı bin yüz on yedide câmin tâmiri

Sene 1117

Ebced Hesabı:

“Lafzen Tarih” türü kullanılan kitabede açıkça verilen H. 1117 / M. 1705-1706 tarihine ulaşılmaktadır.

1.13. Hasbekiçi Çeşmesi

1722-1723 tarihinde Matbah Emni Hacı Halil Efendi tarafından inşa ettirilen çeşme, 1912-1913 tarihinde bir onarım geçirmiştir. Zamanla tahribata uğrayan çeşme, 2012 yılında ortadan kaldırılarak yok olmuştur (Aydın, 2013, s. 367-368). Bağımsız olarak inşa edilen çeşmenin nişi içerisinde yedi satır halinde düzenlenen talik hatlı bir inşa kitabesi ve bunun üzerinde de 1912-1913 tarihindeki onarıma ait tek satırlık nesta'lik hatla düzenlenen bir onarım kitabesi yer almaktaydı (Denktaş, 2000, s. 75-78). (Foto. 12)

Foto. 12: Hasbekiçi Çeşmesi Kitabesi. (Mustafa Denктаş'tan)

Çeşmenin inşa kitabesinin metni Ahmed Nazif Efendi tarafından da kaydedilmiştir (Nazif, 1987, s. 43-44). Yok olan kitabenin metni kaydedildiği şekliyle aynen alınarak tarih düşürülen satırın ebced hesaplaması aşağıda yapılmıştır.

Kitabenin Okunuşu:

*“Habbezâ bu çeşme-i âb-ı hayât / Menba’ı cennetde havz-ı selsebîl / Kevsere teşbih ederdim
lezzetin / Olsa şürbünde mizâc-ı zencebîl*

*Sâhibü'l-hayrın tereşşuh eyledi / Cûy-ı bâr-ı himmetinden bu sebîl / Sûr Emîni hem emîn-i
matbah ol / Zü'l-himem ayn-ı kerem Hacı Halîl*

*Oldu istihkak-ı zâtile be-kâm / Etdi Mevlâ rif’at u kadrin celîl / Devr-i Sultân Ahmedî’de eyledi
/ Hîdmet-i devletde çok sa’y-ı cemîl*

*Dâimâ hayrâta sâ’î olmağın / Yapdı bu ayn-i cedâdi bî-adil / Teşneler sır-âb-ı lütfu oldular /
Olmuş iken suları gâyet kalîl*

*Nükte-i hubbû'l-vatan oldu iyân / Kayserî olmağla ol zât-ı nebîl / Maskat-ı re’si Der-i
Hüccâc’da / Olduğun i’lâm eder nâm’ı Halîl*

*Cümle on iki birâderden Hudâ / Yusuf âsâ eylemiş ânı celîl / Maksadı ancak budur hayrâtdan
/ Rahmet ile yâd ola vakt-i rahîl*

Kevser-i peygamber'i nûş eyleye / Ola cennetde delili Cebreîl / Teşnegâna dedi târihin Refîk / Ayn-ı zemzemdir için âb-ı Halîl"

Ebced Hesabı:

ع / ا / ن / ز / م / ز / م / ا / د / ا / ر / ا / ا / ی / ا / ج / ا / ك / ا / ا / ب / ا / خ / ا / ل / ا / ی / ا / ل

$$70+10+50+7+40+7+40+4+200+1+10+3+20+1+2+600+30+10+30=1135$$

“Dedi tarihin” ifadesiyle bir sonraki mısradaki tarih düşürüldüğü aşikâr edilmiştir. Burada da mısranın tüm harf değerlerinin yekûnu ile oluşturulan “*Tam Tarih*” türünde ebced kullanılmıştır. Tüm harf değerleri toplandığında H. 1135 / M. 1722-1723 tarihine ulaşılmaktadır.

1.14. Hatiroğlu Cami

1271 yılında Hatiroğlu Eşref tarafından inşa ettirilen Hatiroğlu Cami kare planlı bir harim mekânı ile harimin kuzeyine eklenen üç bölümlü son cemaat yerinden oluşmaktadır (Aydın, 2013, s. 74-80). Harim giriş kapısı üzerinde yer alan üç satırlık, sülüs hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 13):

Foto. 13: Hatiroğlu Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

سایسنده حضرت سلطان رشاد عادلک / معمور اولدی اشبو عای جامع شریف
دلالت ایلدی الای ۴۴ طابور امامی مصطفی حافظ / اهل خیرک غیرتيله معمور اولدی بو علی جامع شریف
بیك اکیوز سکسان اوجده اولدی نیم تعمیر / بو کره مجدد و معمور اولدی اشبو عالی جامع شریف

۱۳۳۲/۱۳۳۰

Kitabenin Okunuşu:

Sayesinde Hazreti Sultan Reşad-ı âdilîn/ Mâmur oldu işbu âli câmi şerif

Delâlet eyledi alay 44 tabur imamı Mustafa Hafız / Ehl-i hayrın gayretiyle mâmur oldu bu âli câmi şerif

Bin iki yüz seksen üçde oldu nim tâmir / Bu kere mücedded ve mâmur oldu işbu âli câmi şerif

1330–1332

Ebced Hesabı:

“Lafzen Tarih” türü kullanılan kitabede, son satırda rakamla verilen tarihten farklı olarak H. 1283 / M. 1866-1867 tarihine ulaşılmaktadır. “Bin iki yüz seksen üçde oldu nim tâmir” ifadesi, yapının bu tarihte kısmî bir onarım geçirdiğine, rakamla belirtilen R. 1330, H. 1332 tarihi ise yapının 1913/1914 yılındaki daha kapsamlı bir onarımına işaret etmektedir. Son satırda yer alan “mücedded ve mâmur” ifadeleri bu tezi desteklemektedir.

1.15. İdris Cami

İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapı, mihraba paralel dört sahna ayrılmış olup, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plana sahiptir (Aydın, 2013, s. 99-102).

Harim giriş kapısının batısında yer alan altı satırlık, sülüs hatla işlenmiş olan kitabesi şu şekildedir (Foto.14):

Foto. 14: İdris Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

بارك الله ذهي جامع جنت عنوان / بيت معمور خدا كعبه مرفوع على

از قدیم مسجد ادريس ايش بو معبد / سجدهيه وارمش ایدی سققی زمانله ولی

جامع خير و همم سيد على اغا كيم / نسل بانيدن اولوب خير خلف قدرتي جلی

جدینك مسجدينی ایتدی مجدد جامع / اولدی الطاف الهیهیه مقرون بلی

خير ايله ياد ايدلم صاحب خيري ياران / بو اثردن عرضی رحمت حق ماحصلی

کلدی با تعمیه نشان دیدی هاتف تاریخ / اولدی مقبول خدا جامع علیای علی

سنه ۱۱۸۱

Kitabenin Okunuşu:

Barek Allahü zehi câmi cennet-i ûnvan / Beyt-i mâmur Hudâ kâbe-i merfû alî

Ez-kadim mescid-i İdris imiş bu mâbed / Secdeye varmış idi sakfi zamanla velî

Câmi hayr u himem Seyyid Ali Ağâ kim / Nesl-i bâniden olub hayr-ı halef kudreti celî

Ceddinin mescidini itdi müceddeden câmi / Oldı eltâf-ı ilâhiyyeye makrun-ı belî

Hayr ile yâd idelim sâhib-i hayrı yâran / Bu eserden arzı rahmet-i Hak mâhasali

Geldi bâ-tâmiye-i nişan didi hatif-i târih / Oldı makbûl-ı Hudâ câmi-i ulyâyı alî

Sene 1181

Ebcad Hesabı:

۱ / و / ل / د / ی / م / ق / ب / و / ل / خ / د / ج / م / ع / ع / ل / ی / ی / ع / ل / ی

1+6+30+4+10+40+100+2+6+30+600+4+1+3+1+40+70+70+30+10+1+10+70+30+10=1179

1179+2=1181

“Dedi hatif-i târih” ifadesiyle bir sonraki mısradaki tarih düşürüldüğüne ve “bâ-tâmiye” ifadesiyle de açık bir şekilde, düşürülen tarih türünün “Tamiyeli Tarih” türü olduğuna işaret edilmektedir. Burada; Farsçadaki “ile” anlamına gelen “ba” kelimesi kullanılarak Tamiyeli tarih düşürüldüğü aşikâr edilmiş olup aynı zamanda bu kelimenin Arapçada iki sayısına tekabül etmesiyle de toplam sayıya iki eklenmesi gerektiği imalı bir yolla anlatılmıştır. Tarih düşürülen mısranın ebced hesaplaması yapıldığında H. 1181 / M. 1767-1768 tarihine ulaşılmaktadır.

1.16. İsimsiz Cami

Zıllî Zâde Hacı Emin Efendi’nin şiirleri arasında yer alan bir caminin tamiri için tarih düşürerek yazdığı şiiri (ZıllîZâde, 1994, s. 128-129) şu şekildedir:

Metin:

“Bi-hamdi’llâh dil-i İslâmdan ref’i gumûm oldu / Bu cây-ı cennet-asâ gıpta bahşâ-yı enâm oldu
 O denlû ihtimâm oldu ki sarf-ı nakd ü himmetle / Tasannû’la cidâr-ı pür-nugûşı seyr-i âm oldu
 Bu câmî-i şerîfin nakd-i vakfından olup masruf / Semiyî-i mihr-i âlem sâ’yi icrâ-yı merâm oldu
 Salât-ı cum’a vü iydin hem evkât-ı penç anda / Edâ oldukda rûh-ı banî-i evvel bekâm oldu
Emin’â çıkdı dilden cevher-asâ bir güzel târih / Sahâvetle münevver mâbedin tâ’mîri tâm oldu”

Ebced Hesabı:

س / ح / ا / و / ت / ل / ه / م / ن / و / ر / م / ع / ي / ب / د / ك / ت / ع / م / ي / ر / ت / ا / م / ا / و / ل / د / ي

$$400+50+2+400+10+10+400+10=1282$$

$$1282-1=1281^4$$

Şair burada “*çıkdı dilden cevher-asâ bir güzel târih*” ifadesiyle hem noktalı harflerle tarih düşürdüğüne hem de toplam sayıdan bir sayı eksiltileceğine işaret etmiştir. Burada hem “*Mucem Tarih*” türünden “*Noktalı Harflerle Tarih*” türü hem de “*Fazla Tamiyeli Tarih*” türü bir arada kullanılmıştır. Bu şekilde noktalı harflerle tarih düşürmelere işaret eden “*mu’cem, mu’acem, cevher, cevherdar, gevher, güher, mücevher, menkut...*” gibi birtakım ifadeler kullanılmaktadır (Yakıt, 2022, s. 441-447).

Ancak şair, tarih düşürürken “خ” ile yazılması gereken “sahâvet” kelimesini “ح” ile yazmıştır. Sadece noktalı harfler toplandığında “خ” harfinin sayı değeri de hesaba katılırsa verilmek istenen tarih elde edilmediği için “ح” ile yazmayı uygun görmüş olmalıdır. Tarih düşürülen satırın noktalı harf değerleri bu şekilde toplandığında H.1281 / M. 1864-1865 tarihine ulaşılmaktadır.

1.17. İsimsiz Çeşme 1

Şair Ahmet Remzi Akyürek’in, ismi ve adresi belli olmayan bir çeşme için tarih düşürerek yazdığı şiir aşağıda ebced hesaplaması ile birlikte verilmiştir (Mazıoğlu, 1987, s. 235).

Metin:

“Çeşme-sâr-ı merhametten katre katre âb-ı cûd / Cem’ olup yaptı sebîl oldu revân azb-i Fırât
 Yazdı târih-i güher atşâna **Remzî** su gibi / Sen de iç bu çeşmeden bâ-âfiyet âb-ı hayât”

Ebced Hesabı:

⁴ Şiirlerin Latinize edilmiş halleri bütünüyle alınmış olup, ulaşılabildiği kadarıyla orijinal metinlerin görselleri eklenmiştir. Şiirlerde ebced hesaplaması yapılırken şiir metninin tamamı değil, sadece tarih düşürülen mısra Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

س / ن / د / د / ه / ا / ي / ج / ب / و / ج / ش / م / ه / د / ن / ب / ا / ع / ا / ف / ي / ت / ا / ي / ح / ا / ت

$$50+10+3+2+3+300+50+2+80+10+400+2+10+400=1322$$

Şair burada “*tarih-i güher*” ifadesiyle bir sonraki mısırda sadece “*Noktalı Harflerle Tarih*” düşürdüğüne işaret etmektedir. Noktalı harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1322 / M. 1904-1905 tarihine ulaşılmaktadır.

1.18. İsimsiz Çeşme 2

Hakkında sadece İmamzade Hacı Kâmil Efendi’nin tamir ettirdiği isimsiz bir çeşme ile ilgili Şair Ahmet Remzi Akyürek’in tarih düşürerek yazdığı şiir (Mazıoğlu, 1987, s. 257) şu şekildedir:

Metin:

“*Fî sebîli ‘llâh Hacı Kâmil Efendi çeşmeyi / Menba’ından yaptı Hak mes’ûd ede her dü serâ*
Eyledim târîhini cevherle Remzî cüst u cû / Aynıdır aynü’l-hayâtın teşnegâna es-salâ”

Ebced Hesabı:

ا / ي / ن / ي / د / ر / ع / ي / ن / ا / ل / ح / ي / ا / ت / ك / ت / ش / ن / ك / ا / ن / ه / ا / ل / ص / ل / ا

$$10+50+10+10+50+10+400+400+300+50+50=1340$$

Şair burada “*tarihini cevherle*” ifadesiyle “*Mucem Tarih*” türü olan sadece “*Noktalı Harflerle Tarih*” düşürdüğüne işaret etmiştir. Noktalı harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1340 / M. 1921-1922 tarihine ulaşılmaktadır.

1.19. Karakoyunlu Cami

Kitabesinden 1834-1835 tarihinde inşa edildiği anlaşılan Karakoyunlu Cami dikdörtgen bir harim ve harimin kuzeyine eklenen son cemaat yerinden oluşmaktadır (Denktaş, 1989, s. 35-37). Harim giriş kapısı üzerinde yer alan dört satırlık sülüs hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 15):

Foto. 15: Karakoyunlu Cami Kitabesi.**Kitabe Metni:**

جمع اولوب اهلى خيرلر جملهسى ايتدى كلام / ياپدروب جامع شريفى اولر شادى بكام
 لطف امر حق ايله اولدى موفق مومنين / خوب رعنا اولمش امدى بنا على مقام
 يا الهى ايله مقبول خيرنى هم سعينى / قيل عنايت قوللرينه بو سبيله فى القيام
 نطقيا سن سويله شمدى بوكه بر تاريخ تام / كل ادى اول صلاتيك صدقله دار السلام
 سنه ١٢٥٠

Kitabenin Okunuşu:

Cem olub ehl-i hayırlar cümlesi itdi kelâm / Yapdurub câmii şerifî olur şâdi bekâm
Lütf-ı emr-i hak ile oldı muvaffak mü'minin / Hub-ı rânâ olmuş imdi binâ âli makam
Ya ilâhi eyle makbul hayrını hem sa'yîni / Kıl inâyet kullarına bu sebeble fîl-kıyâm
Nutkiyâ sen söyle şimdi buna bir târih-i tam / Gel edâ ola salâtın sıdkla dârü's-selâm
 Sene 1250

Ebcad Hesabı:

ك / ل / د / ي / و / ل / ص / ل / ت / ي / ك / ص / د / ق / ل / ه / د / ر / ل / س / ل / م
 20+30+1+4+10+1+6+30+1+90+30+1+400+10+20+90+4+100+30+5+4+1+200+1+30+60+3
 0+1+40=1250

“*Tarih-i Tam*” ifadesiyle bir sonraki mısradaki “*Tam Tarih*” türü ile tarih düşürüldüğüne işaret edilmiştir. Harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1250 / M. 1834-1835 tarihine ulaşılmaktadır.

1.20. Kayseri Lisesi

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı bir yapı olan Kayseri Lisesi’nin inşaatına arşiv belgelerine göre 1884 yılında başlanmıştır. İnşa kitabesi olmayan yapı hakkında şair Ahmet Remzi Akyürek’in tarih düşürerek yazdığı şiirin ebced hesaplaması yapıldığında yapının zemin katının 1903-1904 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Birinci katı 1916 yılında, yemekhane ve kütüphane gibi birimleri ise 1927 yılında eklenmiştir (Özbek, 2010, s. 297-306). Ahmet Remzi Akyürek’in yapının zemin katının inşasının tamamlanmasına dair tarih düşürerek yazdığı şiirler (Mazıoğlu, 1987, s. 236) şu şekildedir:

Metin:

“Dil-küşâ âlî safâ-bahş eylemekte her yeri / Görmedi mislin bu bâlâ mektebin çeşm-i cihân
Oldu pek dil-keş güher târîh her mısra ana / Her şuhan-dân anlasın **Remzî** budur nakş-ı cinân”

Ebced Hesabı:

د / ل / ك / ش / ع / ا / ل / ي / ص / ف / ب / خ / ش / ا / ي / ل / م / ك / د / ه / ه / ر / ي / ر / ي

$$300+10+80+2+600+300+10+10+10=1322$$

ك / و / ر / م / د / ي / م / ث / ل / ك / ب / و / ب / ا / ل / م / ك / ت / ب / ك / ج / ش / م / ج / ن / ا / ن

$$10+500+2+2+400+2+3+300+3+50+50=1322$$

ا / و / ل / د / ي / ب / ك / د / ل / ك / ش / ك / ه / ر / ت / ا / ر / ي / خ / ه / ر / م / ص / ر / ع / ا / ك / ا

$$10+2+300+400+10+600=1322$$

ه / ر / س / و / خ / ن / د / ن / ا / ك / ل / ه / س / ن / ر / م / ز / ي / ب / و / د / ر / ن / ق / ش / ج / ن / ا / ن

$$600+50+50+50+7+10+2+50+100+300+3+50+50=1322$$

Şair burada “güher tarih” ifadesiyle “Noktalı Harflerle Tarih” düşürdüğüne ve “her mısra” ifadesiyle de yazdığı dörtlüğün her mısrasına tarih düşürdüğüne işaret etmektedir. Aynı ayrı tüm mısralarda noktalı harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1322 / M. 1904-1905 tarihine ulaşılmaktadır.

Şairin yapının inşasına dair tarih düşürdüğü başka bir şiiri (Mazıoğlu, 1987, s. 236) ise şu şekildedir:

Metin:

“Kayseri şehri gibi kenz-i ulûm / Buldu bak şânına lââyık mekteb

Etti eţfâli taleb-kâr-ı fûnûn / Kesb-i ulviyyete sâ'ik mekteb

Tâm târîhi yazıldı **Remzî** / Oldu emsâline fâ'ik mekteb”

Ebced Hesabı:

ا / و / ل / د / ي / ا / م / ث / ا / ل / ن / ه / ف / ا / ذ / ق / م / ك / ت / ب

$$1+6+30+4+10+1+40+500+30+50+5+80+1+2+100+40+20+400+2=1322$$

Şair burada “tam tarih” ifadesiyle tarih düşürülen mısradaki tüm harflerin sayı değerlerinin toplamıyla oluşturulan “Tam Tarih” türünde tarih düşürdüğüne işaret etmiştir. Tüm harf değerleri toplandığında H. 1322 / M. 1904-1905 tarihine ulaşılmaktadır.

Müfti Zade Mehmed Sa'id Efendi'nin yapının birinci katının tamamlanmasına dair tarih düşürerek yazdığı şiiri (Güven, 1993, s. 66) ise şu şekildedir:

Metin:

“Zamân-ı devletinde Hazret-i Sultân Reşâd Hânın / Terakkî eyledi emr-i maârif ber-nizâm oldu
Açıldı sâye-i adlinde yer yer bunca mektebler / Binâ-yı zîver-efzâ-yı mekâtib irtisâm oldu
Biri ez-cümle bu mekteb ki tarz-ı dil-pezi üze / Usûl-i şîve-engiz-i cedîdî iltizâm oldu
Selâmet buldu millet cehle meydan kalmadı aslâ / Hele her bir tarafta neşr-i ilme ihtimâm oldu
İki mısra'da merkûz eylemiştir cevher-i harfîn / **Sa'id**'in tâm bu târih-i dil-âvizi kirâm oldu
Güzelce sâye-i şahâne-i Sultan Muhammed'de / Yapıldı mekteb-i vâlâ-yı Sultânî tamâm oldu”

Ebcad Hesabı:

ك / و / ز / ل / ج / ه / س / ي / ه / ش / ه / ن / س / ل / ط / ن / م / ح / م / د / د / ه /
ي / ا / ي / ل / د / ي / م / ك / ت / ب / و / ا / ل / ا / ي / س / ل / ط / ن / ي / ت / م / ا / م / و / ل / د / ي /
7+3+10+300+50+50+10+2+10+10+400+2+10+50+10+400+10+20=1334

Şair burada “iki mısra'da ... cevher” ifadesiyle son iki mısra “Noktalı Harflerle Tarih” düşürme türü uygulandığına işaret etmektedir. Noktalı harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1334 / M. 1915-1916 tarihine ulaşılmaktadır.

1.21. Kayseri Ulu Cami

Danışmendli hükümdarı Melik Muhammed Gazi tarafından 1134-1142 tarihleri arasında inşa ettirildiği kabul edilen Kayseri Ulu Cami, kuzey-güney doğrultuda mihraba dik beş sahınlı, derinlemesine planlıdır. Mihrap önü ve iç avlunun üzeri kubbe ile bunun dışında kalan bölümler düz dam ile örtülüdür. Günümüze kadar birçok onarım geçirmiştir (Çayırdağ, 2022, s. 34-36). Ebcad ile tarih düşürülen yapı üzerindeki üç onarım kitabesinden biri mihrap önü kubbesinin doğusundaki bölümde, ikisi ise caminin kuzey cephesindeki kapının sivri kemerli alınlığında yer almaktadır. Caminin kuzey cephesindeki kapısı üzerinde yer alan kitabeler mermer malzeme üzerine talik hatla, mihrap önü kubbesinin doğusunda yer alan kitabe ise sülüs hatla işlenmiştir. Kitabelerin tarih düşürülen mısralarının ebced hesaplaması aşağıda verilmiştir.

Üstte yer alan dört satırlık kitabe şu şekildedir (Foto. 16):

Foto. 16: Kayseri Ulu Cami'nin Kuzey Cephesindeki Kapı Alınlığında, Üstte Yer Alan Kitabe.

Kitabe Metni:

ایدوب بو جامعی تعمیر اول خیرک سر افرازی
خلیل افندی اول مطبخ امینی جود دمسازی
نیازی هاتف غیبی دیدی با الف تاریخی
اوله مقبول درگاه الهی سعی ممتازی
سنه ۱۱۳۵

Kitabenin Okunuşu:

İdüb bu camiye tâmir ol hayrın ser-efrazı
Halil Efendi ol matbah emîni cûd-ı demsâzı
Niyâzi hâtif gaybı didi bâ-elif târihi
Ola makbûl dergâh-ı ilâhî sa'y-i mümtâzı
Sene 1135

Ebced Hesabı:

ا/و/ل/ه/م/ق/ب/و/ل/د/ر/ك/ا/ه/ل/ل/ه/ی/س/ع/ی/م/م/ت/ا/ز/ی

$$1+6+30+5+40+100+2+6+30+4+200+20+1+5+1+30+5+10+60+70+10+40+40+400+1+7+10=1134$$

$$1134+1=1135$$

Bu kitabede de “Eksik Tamiyeli Tarih” türünde ebced düşürülmüş olup, “ba-elif tarihi” ifadesiyle elif harfinin sayı değerinin toplam sayıya ekleneceğine işaret edilmiştir. Tarih

düşürülen mısranın tüm harflerinin sayı değerleri toplanıp bir sayı eklendiğinde H. 1135 / M. 1722-1723 tarihine ulaşılmaktadır.

Bu kitabenin hemen altında yer alan altı satırlık kitabe ise şu şekildedir (Foto. 17):

Foto. 17: Kayseri Ulu Cami'nin Kuzey Cephesindeki Kapı Alınlığında, Altta Yer Alan Kitabe.

Kitabe Metni:

امین سور سلطانی دخی مطبخ امنی کیم / وجوه خیره بزل مال ایدی عالمده معتادی
خلیل جمله عالم او ذات پاک و مستثنی / سزادر کلشن خیرک دنیسه سرو ازادی
خراب ایکن تزلزلدن بو معبد کاه عرش اسا / بهین تعمیریه قیلدی مجدد کهنه بنیادی
یقلمشدی جدار و سقفی بالا طاق زیباسی / ینه رسم قدیم اوزره ظهوره کلدی انشادی
بنور کعبه علیا بعز مسجد اقصی / اکا کوستریمیه مولی عزاب یوم میعدی
یازلسون بویله بر تاریخ نو تا بیت معموره / اولو جامع خللیک کعبه اسا اولدی بنیادی ۱۱۳۵

Kitabenin Okunuşu:

Emîn-i sur-ı sultanî dahi matbah emîni kim / Vücuhi hayra bezl-i mal idi âlemde mu'tadı
Halîl-i cümle-i âlem o zât-ı pâk ü müstesnâ / Sezâdır gülşen-i hayrın denilse serv-i âzadı
Harab iken tezelzülünden bu mâbedgâh-ı arş-ı âsâ / Bihin tâmiriyle kıldı mücedded köhne bünyâdı
Yıkılmışdı cidar ve sakf-ı bâlâ-tâkı zîbâsı / Yine resm-i kadim üzere zuhûra geldi inşâdı
Be-nur-ı Kâbe-i Ulya be-izz-i Mescid-i Aksâ / Ana göstermeye Mevlâ azâb-ı yevmi mîadı

Yazılsun böyle bir târih-i nev-ta beyt-i mâmûre / Ulu Cami Halil'in Kâbe-âsâ oldı bünyâdı 1135
(Aydın, 2013, s. 106-107)

Ebced Hesabı:

ا / و / ل / و / ج / ا / م / ع / خ / ل / ی / ل / ک / ک / ع / ب / ه / ا / س / ا / و / ل / د / ی / ب / ن / ی / ا / د / ی
1+6+30+6+3+1+40+70+600+30+10+30+20+20+70+2+5+1+60+1+1+6+30+4+10+2+50+10
+1+4+10=1134

1134+1=1135

Burada da yine “*Eksik Tamiyeli Tarih*” türü kullanılmıştır. Ebced düşürülen satırdan bir satır öncesinde yer alan “*yazılsun böyle bir tarih*” ifadesiyle toplam sayıya bir sayı ekleneceğine işaret edilmiştir. Böylelikle burada da H. 1135 / M. 1722-1723 tarihine ulaşılmaktadır.

Mihrap önü kubbesinin doğu bölümündeki iki satırlık kitabe ise şu şekildedir (Foto. 18):

Foto. 18: Kayseri Ulu Cami'nin Mihrap Önü Kubbesinin Doğu Bölümünde Yer Alan Kitabesi.

Kitabe Metni:

ایلدی اصحاب خیرات بذل همته اولو / جامعک تعمیرینه مال ایلسون الله قبول
فعل صالحه نجاتها سوزینی طوت تاریخک / قل جماعتله نمازله ایلله باسط قبول

Kitabenin Okunuşu:

Eyledi ashâb-ı hayrat bezl-i himmetle ulu / Câmi'in tâmirine mal eylesün Allah kabûl

Fiil-i sâlihle Necâtuha sözüni tut târihin / Kıl cemaatle namazlar eyleye Bâsıt kabûl

Ebced Hesabı:

ق / ل / ج / م / ا / ع / ت / ل / ه / ن / م / ا / ز / ل / ر / ا / ی / ل / ی / ه / ب / ا / س / ط / ق / ب / و / ل
100+30+3+40+1+70+400+30+5+50+40+1+7+30+200+1+10+30+10+5+2+1+60+9+100+2+
6+30=1273

“Tarihin” ifadesiyle bir sonraki mısırda “Tam Tarih” düşürüldüğüne işaret edilmiştir. Tarih düşürülen mısranın tüm harflerinin sayı değerleri hesaplandığında H. 1273 / M. 1856-1857 tarihine ulaşılmaktadır.

Kayseri Mutasarrıfı Zekayî Paşa’nın destekleriyle yapılan tamire (Erkiletlioğlu, 1996, s. 270-271) dair Şair Mehmed Said Efendi tarafından tarih düşürülerek yazılan şiir (Güven, 1993, s. 58) ise şu şekildedir (Foto. 19):

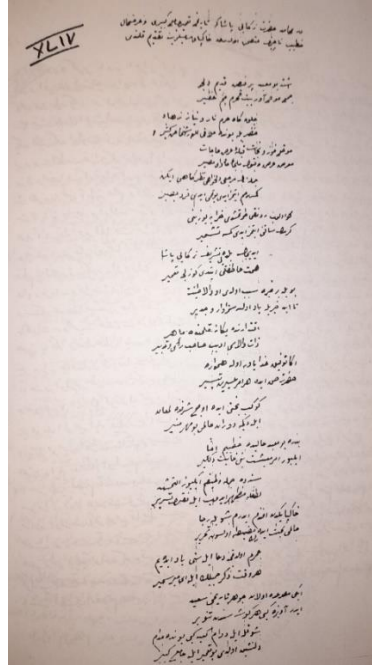

Foto. 19: Kayseri Ulu Cami’nin Tamirine Dair Mehmed Said Efendi’nin Yazdığı Şiir.

Metin:

“İşde bu mâbed-i pür-feyz-i kadim-i dil-cû / Cem’i mevc-âver-i beyt-i harem-i cemm-i gafîr

Cilve-gâh-ı harem-i nâz ü niyâz-ı zühhâd / Hızır ile bunda mülâki olur eşhâs-ı kesîr

Mevkî-i fevz ü necat kible-i arz-ı hâcât / Ma’rız-ı arz u kabûle melce-i me’vâ-yı masîr

Cümlelerin mercî-i dil-hâh-ı nazar-gâh-ı iken / Kimse rahm etmez idi yok mı idi ferd-i basîr

Mahv olup revnâkı tutmuşdı harâba yüzünü / Görsede sâkını itmez idi kimse teşmîr

İdicek beldeyi teşrif Zekâyî Paşa / Himmet-i âtîfeti etdi güzelce ta’mîr

Böyle bir hayra sebep oldu o vâlâ-tînet / Tâ-ebed hayr ile yâd olsa sezâ-vâr ü cedîr

İktidârında yegâne kaleminde mâhir / Zât-ı vâlâsı edib sâhib-i re’y ü tedbîr

Ana tevfk-i Hudâ yâver ola hem-vâre / Hazret-i Hak ede her emr-i asîrin tesyir

Kevkeb-i bahtı ede evc-i şerefte lemeân / Eyledikçe deverân âlemi bu mihr-i münîr
Ben de bu mâbed-i âlide hatibim ammâ / Eyleyüp emr-i maişet beni gâyet dil-gîr
Senede cümle vazîfem iki yüz altmıştır / Lûtfuna mazhar edip eyle fakiri tesrîr
Hâk-pâyinden efendim ederim şöyle recâ / Hâlimi bahsederek olsun mazbata tahrîr
Ömrüm oldukça dua ile seni yâd edeyim / Her vakit zikr-i cemilin ile ey mîr-i semîr
İki mısra'da olan cevher-i târihi Sa'id / Eder âvize gibi her köşesinden tenvîr
Şevk ile eyle devam Kâbe gibi bunda müdam / Dil-nişîn oldu bu ta'mîr ile Câmî-i Kebîr

Ebced Hesabı:

ش / و / ق / ی / ل / ه / ا / م / ک / ع / پ / ه / ک / ی / ی / و / ن / د / ه / م / د / ا / م /
 د / ل / ن / ش / ی / ن / ا / و / ل / د / ی / پ / و / ت / ع / م / ی / ر / ا / ی / ل / ه / ج / ا / م / ع / ک / ی / ی /
 ر /

$$300+100+10+10+2+2+10+2+50+50+300+10+50+10+2+400+10+3+2+10=1333$$

Şair “iki mısra’da olan cevher-i tarihi” ifadesiyle son iki mısrada “Mucem Tarih” türü ile tarih düşürdüğüne işaret etmektedir. Son iki mısranın sadece noktalı harflerinin sayı değerleri hesaplandığında H. 1333 / M. 1914-1915 tarihine ulaşılmaktadır.

1.22. Kölük Çeşmesi

Kesin inşa tarihi bilinmeyen çeşmenin nişini yarım daire bir kemer çevrelemekte olup, kemer yanlarda profil silmeli yastıklara oturmaktadır (Denktaş, 2000, s. 64-66). Ayna taşının üstündeki profil silmeli lento üzerinde, mermer malzeme yüzeyine talik hatla yazılmış altı satırlık onarım kitabesi şu şekildedir (Foto. 20):

Foto. 20: Kölük Çeşmesi Kitabesi.**Kitabe Metni:**

سور امینی هم امین مطبخ اول حاجی خلیل / کیم سزادر جمله اهلی خیره اولسه پیشوا
 قطره ابی یوغیکن بو چشمی تعمیر ایدوب / قیصریه شهرین احیا ایتدی حقاً بیریا
 محو ایدی نام کلک سر صفحه ایامدن / شمدی نامن ایلدی تصحیح اول صاحب عطا
 تا قیامت خیریله یاد ایلوب اهل بلده / اول کریمک زاتی ایله فخر ایدرلرسه سزا
 فخر عالم هرمتنه یوم محشرده اکا / کاسه صونسون ساقی کوثر علی مرتضی
 تشنهکنه حال دلّه لوله بو تاریخیدیر / ایچ حسن ایله حسین کربلا عشقینه ما

۱۱۳۵

Kitabenin Okunuşu:

Sur emîni hem emîn-i matbah ol Hacı Halil / Kim sezâdır cümle ehl-i hayra olsa pişvâ
Katre abı yoğ iken bu çeşmeyi tâmir idüb / Kayseriyye şehrin ihyâ itdi hakkın bî-riyâ
Mahv idi nâm-ı Külük ser safha-i eyyamdan / Şimdi nâmın eyledi tashih ol sahib ata
Tâ kıyamet hayriyle yâd eyleyüb ehl-i belde / Ol kerimin zâtı ile fahr iderlerse sezâ
Fahr-i alem hürmetine yevm-i mahşerde ana / Kâse sunsun sâkî-i kevser aliyy-i murtezâ
Teşnegâna hâl-i dille lüle bu târihidir / İç Hasan ile Hüseyin-i Kerbelâ aşkına mâ
 1135 (Aydın, 2013, s. 372-375).

Ebcad Hesabı:

۱ / ی / ج / ح / س / ن / ۱ / ی / ل / ه / ح / س / ی / ن / ک / ر / ب / ل / ۱ / ع / ش / ق / ی / ن / ه / م / ۱
 1+10+3+8+60+50+1+10+30+5+8+60+10+50+20+200+2+30+1+70+300+100+10+50+5+40
 +1=1135

“*Tam Tarih*” türünde ebced düşürülen kitabenin son satırı hesaplandığında H. 1135 / M. 1722-1723 tarihine ulaşılmaktadır.

1.23. Kurşunlu Cami

Hacı Ahmed Paşa tarafından 1585-1586 tarihinde inşa ettirilen Kurşunlu Cami, merkezi kubbeli, kare planlı bir harim ve bu harimin kuzeyinde bulunan beş bölümlü son cemaat

yerinden oluşmaktadır (Çayırdağ, 2022, s. 283-285). Harime giriş kapısı üzerinde yer alan iki satırlık sülüs kitabe şu şekildedir (Foto. 21):

Foto. 21: Kurşunlu Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

شهر زی الحجه اور مشن انک بنیادن / دیرم حشره دکن صحبینه اولادعا
اولدی معمور ولایت دیدم اکا تاریخ / یاپالی قیصرده جامعین احمد پاشا

Kitabenin Okunuşu:

Şehr-i Zilhicce'de urmuşsun anın bünyâdın / Dilerim haşre değin sahibine ola dua

Oldı mâmur-ı vilâyet didim ana târih / Yapalı Kayser'de câmiin Ahmed Paşa

Ebcad Hesabı:

ی / پ / ل / ی / ق / ی / ص / ر / د / ه / ج / م / ع / ی / ن / ح / م / د / پ / ش / ا

10+1+2+1+30+10+100+10+90+200+4+5+3+1+40+70+10+50+1+8+40+4+2+1+300+1=994

“*Tam Tarih*” türünde ebced düşürülmüş olup kitabenin son satırının tüm harf değerleri hesaplandığında H. 994 / M. 1585-1586 tarihine ulaşılmaktadır.

1.24. Kurşunlu Cami Şadırvanı Su Yolu Tamiri

Şair Ahmed Remzi Akyürek tarafından Kurşunlu Cami Şadırvanı su yolunun tamirine dair tarih düşürülerek yazılan şiir (Mazıoğlu, 1987, s. 257) şu şekildedir:

Metin:

“*Kân-ı gevher hâki zer Kurşunlu Câmi dense de / Beyt-i ma'mûr-ı ibadettir değil taş kubbe bu*
Hazret-i Sultân Selîm-i evvelin hayrâtıdır / Hayr ile yâd eyle rûh-ı pâkini ey nîk-hû
Hâtıra gelmez mi mi'mârı Sinân'a fâtîha / Mâhirâne san'atın seyr eyledikçe sû-be-sû
Eylemiş ta'mîrine himmet gelip Ahmed Paşa / Bâb-ı feyzinde olan târîhi dikkatle oku

Bir zaman havzı susuz kalmıştı mecrâsı harâb / Teşnegâna bir içim su yoktu etse cüst u cû
Hazret-i Nâfîz Efendi kim Talashî-zâdedir / Menba'ından başlayıp tecdide ol merd-i nikû
Hak mükâfâtın vere ta'mîri ikmâl etmeden / Nûş edip âb-ı likâyeye etti azm-i vasl-ı Hû
Sonra mahdûmı Mehmed Bey edip sarf-ı nukûd / Eyledi itmâma himmet hayr-ı cârî işte bu
Vâlîde rahmet ola bu âfiyetle müstedâm / Ey musallî gel du'aya sıdk ile âmîn bi-gû
*Oldu cârî bir güher târîh **Remzî** hâmeden / Aktı şâdirvâna su bâ-lûtf-ı Mevlâ al vuzû*

Ebced Hesabı:

ا / ق / د / ي / ش / ١ / د / ر / و / ١ / ن / ه / ص / و / ي / ١ / ل / ط / ف / م / و / ل / ١ / ١ / ل / و / ض / و

$$100+10+300+50+2+80+800=1342$$

Burada “güher tarih” ifadesiyle “Mucem Tarih” türünden “Noktalı Harflerle Tarih” düşürme türü uygulandığına işaret edilmektedir. Tarih düşürülen mısranın sadece noktalı harflerinin sayı değerleri hesaplandığında H. 1342 / M. 1923-1924 tarihine ulaşılmaktadır.

1.25. Matbaanın Açılışı

Şair Mehmed Said Efendi'nin; Kayseri Mutasarrıfı Muammer Bey ve Belediye Reisi İmamzade Mehmed Bey'in destekleriyle Hükümet Konağı'nın yanında yer alan Mutasarrıf Lojmanı'nın bir bölümünde matbaanın açılışına (Erkiletlioğlu, 1998, s. 33) tarih düşürerek yazdığı şiiri (Güven, 1993, s. 66) şu şekildedir (Foto. 22):

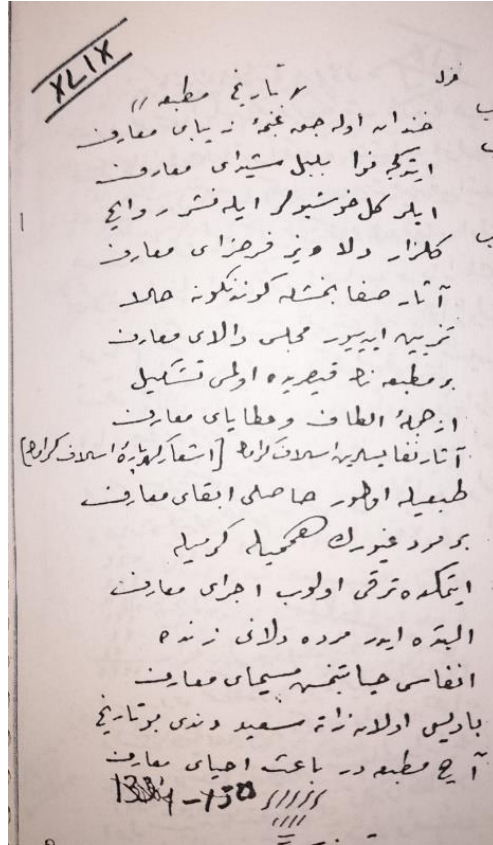

Foto. 22: Matbaanın Açılışına Dair Mehmed Said Efendi'nin Yazdığı Şiir.

Metin:

“Handân olacak gonçe-i zîbâ-yı maârif / Etdikçe nevâ bülbül-i şeydâ-yı maârif
 Eyler gül hoş-bûlar ile neşr-i revâih / Gül-zâr-ı dil-âviz-i ferah-zâ-yı maârif
 Asâr-ı safâ-bahş ile günden güne hâlâ / Tezyîn ediyor meclis-i vâlâ-yı maârif
 Bir matbaanın Kayseri’de olması te’sis / Ez-cümle-i eltâf-ı atâyâ-yı maârif
 Asâr-ı nefâyislerin eslâf-ı kirâmın / Tab’ıyla olur hasılı ibkâ-yı maârif
 Bir merd-i gayûrun himemiyle keremiyle / Etmekte terakkî olup icrâ-yı maârif
 Elbetde eder mürde-dilânı zinde / Enfâs-ı hayat-bahş-ı Mesîhâ-yı maârif
 Bâdisi olan zâta **Sa’id** dendi bu tarih / Aç matbaâ der bâis-i ihyâ-yı maârif”

Ebcad Hesabı:

ا / چ / م / ط / ب / ع / ه / د / ر / ب / ا / ع / ث / ا / ح / ی / ا / ی / م / ع / ا / ر / ف

$$1+3+40+9+2+70+5+4+200+2+1+70+500+1+8+10+1+10+40+70+1+200+80=1328$$

Şair “*dendi bu tarih*” ifadesiyle bir sonraki mısradaki tarih düşürdüğüne işaret etmektedir. “*Tam Tarih*” türü kullanılan mısranın tüm harflerinin sayı değerleri toplandığında H. 1328 / M. 1910-1911 tarihine ulaşılmaktadır.

1.26. Mehmet Ali Bey Cami

1889 yılında inşa edilen yapı, dikdörtgen planlı olup, harimin üzeri içten kubbe dıştan külah ile örtülüdür. Kuzeyinde beş bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır (Gündoğan, 2015, s. 19-23). Harim giriş kapısının üzerinde yer alan dört satırlık, talik hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 23):

Foto. 23: Mehmet Ali Bey Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

رجال دولت علیه دن و سیواس خاندانندن
سلحدارزاده محمد علی افندی اشبو جامعی
بیک اوچیوز یدی سنه هجریه یسنده بنا و کندیسیده
ختام انشاءتدا ترک دغدغه فنا ایلمشدر روحیچون الفاتحه
حرره جلّ الله شانہ سیرانی

Kitabenin Okunuşu:

Ricâl-i devlet-i aliyyeden ve Sivas hânedânından

Silâhdarzâde Mehmet Ali Efendi işbu câmi

Bin üç yüz yedi sene-i hicriyesinde binâ ve kendisi de

Hitâm-ı inşaatda terk-i dağdağa-ı fenâ eylemişdir rûhiçün el-fâtîha

Harrerehû Celle Allahu Şanehu Seyrani

Ebcet Hesabı:

“*Lafzen Tarih*” tarih türü kullanılmış olan kitabede de açıkça belirtildiği gibi H. 1307 / M. 1889-1890 tarihine ulaşılmaktadır.

1.27. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından 1670-1671 tarihinde inşa ettirilen külliye bünyesinde; kervansaray, arasta, cami, medrese, sıbyan mektebi, hamam ve dükkânlar yer almaktadır. Külliyenin ana yapısını oluşturan kervansaray, kareye yakın planda revaklı bir avlu ve avlunun kuzeyindeki kapalı bölümden oluşmaktadır (Çobanoğlu, 2004, s. 250-252). Kervansaraya giriş kapısı üzerindeki on kartuşa ayrılan sülüs hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 24):

Foto. 24: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Kitabesi.

Kitabe Metni:

سرور اصفان قبه نشین / داور دهر مصطفی پاشا / اصف ملک سلیمانی
یعنی قائم مقام ملک ارا / خیرا لجاریسی ایردی انجه صویه / خان حمام و جامع ایتدی بینا
اثری قالدی تا ابد باقی / قبل الله خیر ایدا / شانیا کلدی سال تاریخی
اولدی بر جامع ایله خان پیدا
سنه ۱۰۸۱

Kitabenin Okunuşu:

Server-i âsâfân-ı kubbe-nişin / Dâver-i dehr Mustafa Paşa / Âsâf-ı mülk-i Süleymânî

Yani kaimmakam-ı mülk ârâ / Hayrû'l-cârisi irdi İncesu'ya / Han hamam ve câmi itdi binâ

Eseri kaldı tâ ebed bâkî / Kibelallahu hayr-ı ibdâ / Şâniyâ geldi sâl-i târihi

Oldı bir câmi ile han peydâ

Sene 1081 (Denktaş, 1989, s. 8-34)

Ebcet Hesabı:

ا / و / ل / د / ی / ب / ر / ج / ا / م / ع / ا / ی / ل / ه / خ / ا / ن / پ / ی / د / ا

$$1+6+30+4+10+2+200+3+1+40+70+1+10+30+5+600+1+50+2+10+4+1=1081$$

“*Sâl-i târîhi*” ifadesiyle bir sonraki mısradaki tarih düşürüldüğüne işaret edilmiştir. “*Tam Tarih*” türü kullanılan söz konusu mısradaki tüm harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1081 / M. 1670-1671 tarihine ulaşılmaktadır.

1.28. Mevlevi Tekkesi

Hangi tarihte inşa ettirildiği bilinmeyen Kayseri Mevlevihanesi’nin varlığına dair ilk kayıtlar 1500 tarihli Konya Evkaf Defteri’nde geçmektedir. Bu kayıta tekkenin Mevlâna Şuca bin Emir Şah tasarrufunda olduğu belirtilmiş ve gelir kaynakları kaydedilmiştir. İkinci kayıt ise Sadrazam Bayram Paşa tarafından vakıf olarak yaptırılan tekkeye ait 1637 tarihli vakfiye kayıtlarıdır. 1649’da Kayseri’ye gelen Evliya Çelebi de eserinde yapı hakkında malumat vermektedir. 20. yüzyıl başlarına kadar ayakta olan ancak tekkelerin kapatılması ve harap olması nedeniyle günümüze gelemeyen yapının yerine Bayram Paşa İşhanı yapılmıştır (Çayırdağ, 1996, s. 91-95). Kayseri’nin âlimlerinden biri olan Müderriszade Mehmed Alim Efendi’nin tekkenin M. 1846-1847 tarihindeki onarımına dair tarih düşürerek yazdığı şiir, Ahmed Nazif tarafından şu şekilde kaydedilmiştir (Nazif, 1987, s. 83-84).

Metin:

“*Zamm-ı birle söyledim târîh-i cevher Âlimâ / Hânîkah-ı Mevlevî’de buldu tezyîn-i cedîd*”

Ebcet Hesabı:

خ / ا / ن / ق / ا / ه / م / و / ل / و / ی / د / ه / پ / و / ل / د / ی / ت / ز / ی / ی / ن / ج / د / ی / د

$$600+50+100+10+2+10+400+7+10+10+50+3+10=1262$$

$$1262+1=1263$$

“*Zamm-ı birle söyledim*” ifadesi ile toplam sayıya bir sayı ekleneceğine ve “*tarih-i cevher*” ifadesi ile de sadece noktalı harflerle tarih düşürüldüğüne işaret edilmiştir. Burada hem “*Eksik Tamiyeli Tarih*” türü hem de “*Noktalı Harflerle Tarih*” türü bir arada kullanılmıştır. Tarih düşürülen mısradaki işaret edilen noktalı harfler toplanıp bir sayı ilave edildiğinde H. 1263 / M. 1846-1847 tarihine ulaşılmaktadır.

Ahmet Remzi Akyürek'in yapının 1898-1899 tarihindeki onarımına dair tarih düşürerek yazdığı şiiri (Mazıoğlu, 1987, s. 233) ise şu şekildedir:

Metin:

“Bendegân-ı Hazret-i Molla idi âzürde-dil / Çün harab olmuştu çoktan işte bu meydân-ı aşk
Hamd li'llah gayret-i Nâzım'la buldu intizâm / Etsin ol paşaya himmet Hazret-i sultân-ı aşk
Çıktı bir derviş **Remzî** yazdı târih-i güher / Müjde kim tâ'mir edildi tekye ey merdân-ı aşk”

Ebced Hesabı:

م / ز / د / ه / ك / ي / م / ت / ع / م / ي / ل / د / ي / ت / ك / ي / ه / ا / ي / م / ر / د / ا / ن / ع / ش / ق /

$$7+10+400+10+10+10+400+10+10+50+300+100=1317$$

$$1317-1=1316$$

Şair burada “*çıktı bir*” ifadesiyle toplam sayıdan bir sayı eksiltileceğine ve “*tarih-i güher*” ifadesiyle de sadece noktalı harflerle tarih düşürdüğüne işaret etmektedir. Burada hem “*Fazla Tamiyeli Tarih*” türü hem de “*Noktalı Harflerle Tarih*” türü bir arada kullanılmıştır. Noktalı harflerin sayı değerleri toplanıp bir sayı eksiltildiğinde H. 1316 / M. 1898-1899 tarihine ulaşılmaktadır.

1.29. Saat Kulesi

1906 yılında Kayseri Mutasarrıfı Haydar Bey tarafından Tavlusunlu Salih Usta'ya inşa ettirilen saat kulesi, kare planlı, yaklaşık 15 m. yüksekliğinde bir yapıdır. Kulenin bitişiğindeki dikdörtgen planlı yapı ise muvakkithane olarak inşa edilmiştir (Özbek & Arslan, 2008, s. 762-763). Kitabesi olmayan yapının inşasına ilişkin Şair Ahmet Remzi Akyürek'in tarih düşürerek yazdığı şiir (Mazıoğlu, 1987, s. 239) şu şekildedir:

Metin:

“Gerekti Kayseri şehrinde bir zîbâ çalar sâ'at / Münebbih olmağa evkât-ı halkı rûz u şeb hâlâ
Cenâb-ı Mîr Haydar bende-i Şâh-ı kerem-perver / Muvaffak oldu olsun kadr-i câh-ı an-be-an
bâlâ

Mücevher sâ'ate benzetti **Remzî** yazdı târihin / Yapıldı mevki'inde kasr u sâ'at-hane pek a'lâ”

Ebced Hesabı:

ی / ا / ی / ل / د / ی / م / و / ق / ع / ن / د / ه / ق / ص / ر / س / ا / ع / ت / خ / ا / ن / ه / ی / ک / ا / ع / ل / ا

$$10+2+10+100+50+100+400+600+50+2=1324$$

Şair burada “mücevher” ifadesiyle sadece “Noktalı Harflerle Tarih” düşürdüğüne işaret etmektedir. Noktalı harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1324 / M. 1906-1907 tarihine ulaşılmaktadır.

1.30. Seyyid Gazi Çeşmesi

1904 tarihinde inşa edilen Seyyid Gazi Çeşmesi, yanlarda profilli başlıklara oturan yarım daire kemerli ve köşk minarelidir (Denktaş, 2000, s. 132-134). Kemer kilit taşının hemen üzerinde yer alan mermer üzerine işlenmiş dört satırlık sülüs kitabesi şu şekildedir (Foto. 25):

Foto. 25: Seyyid Gazi Çeşmesi Kitabesi.

Kitabe Metni:

طملة طمله كول اولب اب سخای اهل جود
ایلدی اجرا بو دلجوی چشمه‌دن عذب فرات
یازدی تاریخی کهر عطش‌لرینه ری صو کبی
سنده ایچ بو چشمه‌دن با عافیت اب حیات
سنه ۱۳۲۲

Kitabenin Okunuşu:

Damla damla göl olub âb-ı sehây-ı ehl-i cûd

Eyledi icrâ bu dil cûy-ı çeşmeden azb-ı fîrat

Yazdı târihi güher ataşlarına rey su gibi

Sen de iç bu çeşmeden bâ-afiyet âb-ı hayat

Sene 1322

Ebced Hesabı:

س / ن / د / ه / و / ج / ب / ی / ا / ی / ج / ش / م / ه / د / ن / ب / ا / ع / ف / ی / ت / ا / ی / ح / ی / ا / ت

$$50+10+3+2+3+300+50+2+80+10+400+2+10+400=1322$$

Bu kitabede tarih düşürülen mısradan bir mısra önce “yazdı tarihi güher” ifadesiyle “*Noktalı Harflerle Tarih*” düşürüldüğüne işaret edilmektedir. Noktalı harflerin sayı değerleri toplandığında H. 1322 / M. 1904-1905 tarihine ulaşılmaktadır.

1.31. Şeyh İbrahim Tennuri Cami

Cami, kendisine bitişik türbe ve yakınındaki çeşmesi ile birlikte bir yapılar topluluğu oluşturmaktadır. İnşa tarihi hakkında muhtelif görüşler bulunan yapının 1466 veya daha sonraki bir tarihte inşa ettirildiği ileri sürülmektedir (Özbek & Arslan, 2008, s. 108-111). Kare bir planlı, düz dam örtülü caminin üzeri kiremit çatı ile kapatılmıştır. Harime giriş kapısı üzerinde yer alan sülüs hatlı iki satırlık kitabesi şu şekildedir (Foto. 26):

Foto. 26: Şeyh İbrahim Tennuri Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

اولدی بو جامع چشمه ایله کزین / سببنی ایلیه مسرور خدا

کلدی اوچلر دیدی تاریخ تمام / نیر ترمیمه سبب میرلوا

۱۳۰۹ / ۱۳۰۹

Kitabenin Okunuşu:

Oldı bu câmi çeşme ile güzün / Sebebini eyleye mesrûr-ı Hüdâ

Geldi üçler didi târih-i tamam / Neyyir-i termime sebeb mir-livâ

1309 / 1309

Ebcded Hesabı:

ن / ی / ر / ت / ر / م / ی / م / ه / س / ب / ب / م / ی / ر / ل / و / ا

$$50+10+200+400+200+40+10+40+5+60+2+2+40+10+200+30+6+1=1306$$

$$1306+3=1309$$

Tarih düşürülen satırdan bir önceki satırda geçen “*geldi üçler didi târih-i temâm*” ifadesinden toplam sayıya üç ilave edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. “*Eksik Tamiyeli Tarih*” türü kullanılan kitabenin tarih düşürülen son mısrasının tüm harflerinin sayı değerleri toplanıp üç sayı eklendiğinde kitabede rakam ile de verilen H. 1309 / M. 1891-1892 tarihine ulaşılmaktadır.

1.32. Şeyh İbrahim Tennuri Çeşmesi

Kesin inşa tarihi bilinmeyen tek kemerli, bağımsız çeşmenin nişi içerisindeki ebced ile tarih düşürülmüş olan kitabeye göre 1771-1772, kemeri üzerindeki kitabeye göre ise de 1905-1906 tarihinde birer onarım geçirmiştir (Denktaş, 2000, s. 30-33). Niş içerisindeki mermer üzerine iki satır halinde işlenmiş nesih hatlı kitabesi şu şekildedir (Foto. 27):

Foto. 27: Şeyh İbrahim Tennuri Çeşmesi Kitabesi.**Kitabe Metni:**

همت مردان اولوب احیاسنه بو چشمه‌نک / بذل مالنده اهالی ایتمدی تقصیر هیچ

حسنیا تاریخن اب شراب ایت عطاشن ایسته / عون حقله عین تنوریده اب زمزم ایچ

Kitabenin Okunuşu:

Himmet-i merdan olub ihyâsına bu çeşmenin / Bezl-i malında ahâli itmedi taksir hiç

Hüsniyâ târihin âb-ı şarab it ataşen iste / Avn-i Hakkla ayn-ı Tennurî'de âb-ı zemzem iç

Ebcded Hesabı:

ع / و / ن / ح / ق / ل / ه / ع / ی / ن / ت / ن / و / ر / ی / د / ه / ب / ز / م / ز / م / ا / ی / چ

$$70+6+50+8+100+30+5+70+10+50+400+50+6+200+10+4+5+1+2+7+40+7+40+1+10+3=1185$$

“*Tarihin*” ifadesiyle bir sonraki mısraya “*Tam Tarih*” düşürüldüğüne işaret etmektedir. Söz konusu mısranın tüm harflerinin sayı değerleri toplandığında H. 1185 / M. 1771-1772 tarihine ulaşılmaktadır.

Müfti Zade Mehmed Said Efendi’nin çeşmenin başka bir tarihteki onarımına dair ebced ile tarih düşürdüğü şiiri (Güven, 1993, s. 70) ise şu şekildedir (Foto. 28):

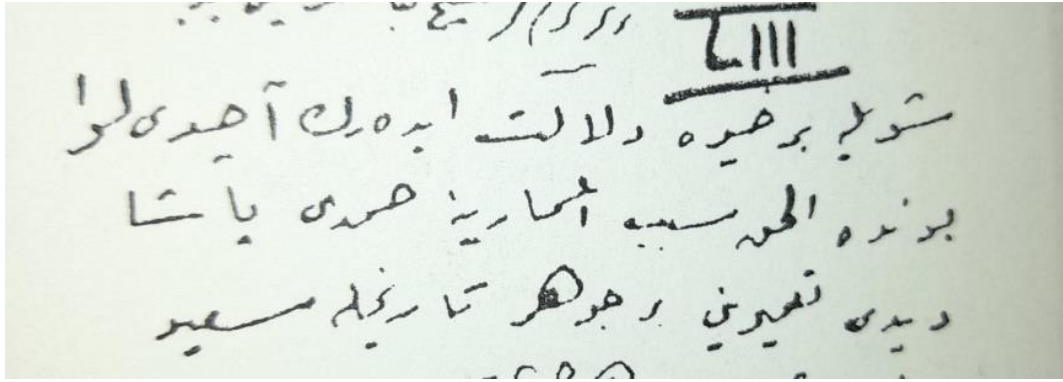

Foto. 28: Şeyh Cami Çeşmesi’nin Tamirine Dair Mehmed Said Efendi’nin Yazdığı Şiir.

Metin:

“Şöyle bir hayra delâlet ederek açdı livâ / Bunda el-hak sebep îmârına Hamdi Paşa

Dedi ta’mirini bir cevher-i tarihle **Said** / Oldu Şeyh Cami’e hem çeşmesi böyle rânâ”

Ebced Hesabı:

$$10+300+10+600+3+3+300+10+2+10+50=1298$$

“*Cevher-i tarihle*” ifadesi bir sonraki mısradaki “*Mucem Tarih*” türünden olan “*Noktalı Harflerle Tarih*” düşürme türü uygulandığına işaret etmektedir. Tarih düşürülen mısranın sadece noktalı harf değerlerinin toplamı H. 1298 / M. 1880-1881 tarihini vermektedir.

1.33. Talas Han Cami

Kitabesine göre 1898-1899 tarihinde Meşihat Müsteşarı Derviş Efendi tarafından inşa ettirilen Han Cami, arazinin eğimli olması nedeniyle iki katlı olarak kurgulanmış olup, kare planlı bir harim ve kuzeyine eklenen son cemaat yerinden oluşmaktadır (Özbek & Arslan, 2008, s. 1150-1152). Harime giriş kapısı üzerinde yer alan mermer üzerine sülüs hatla işlenmiş yedi satırlık inşa kitabesi şu şekildedir (Foto. 29):

Foto. 29: Han Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

اميرالمومن قطب زمان عبدالحميد خانك / كه عصر دولتيدر غبطه بخشای قمو اغصان
 بو قطبك همت قدسيه سيدر في سبيل الله / هزاران معبد و درگاه اولوب انشايه اعمار
 ملوك اثرينه لازمدر البت اقتفا ايتمك / سعادتلر بيورمش چونكه انى احمد مختار
 انكچون حضرت درويش افندى ايلدى تاسيس / رضای حق ايچون بو معبدى چون روضة الابرار
 اقوندقجه اطيعوا ايتى محراب و منبرده / صلوت خمسيه طوردقجه صف صف زمره اخيار
 خدا بانيسنه اجر جزيلى ايلسون احسان / بحق سرور علم بجاه اله الاطهار
 نوله دركاهنه يازلسه رافت بو كهر تاريخ / ياپلدى امت بيضايه زيبا جامع الانوار
 كتبه رئيس الحطاطين

محسن زاده السيد عبدالله

۱۳۱۶

Kitabenin Okunuşu:

Emirü'l-mü'min kutb-ı zaman Abdülhamid Hanın / Ki asr-ı devletidir gıpta-bahşây-ı kamu ağsan

Bu kutbun himmeti kudsiiyesidir fi sebilillâh / Hezâran-ı mâbed ü dergâh olub inşâyıyla îmar

Mülûkun eserine lazımdır elbet iktifâ itmek / Saâdetler buyurmuş çünkü anı Ahmed-i Muhtar
Anınçün hazret-i Dervîş Efendi eyledi tesis/ Rızâyı Hak için bu mâbedi çün ravzatü 'l-ebrar
Okundukca atî'û ayeti mihrab ü minberde / Salâvat-ı hamseye durdukça saf saf zümre-i ahyar
Hudâ bânîsine ecr-i cezili eylesün ihsan / Bihakkın sürur-ı ilm bi-cah-ı ilâhi 'l-athar
*N'ola dergâhına yazılsa **Re'fet** bu güher tarih / Yapıldı ümmet-i beyzâya zîbâ câmiü 'l-envar*
Ketebehu Reisü 'l-Hattatin

Muhsin Zade Es-Seyyid Abdullah

1316

Ebcad Hesabı:

ی / ا / پ / ل / د / ی / ا / م / ت / پ / ی / ض / ا / ی / ه / ز / ی / ب / ا / ج / ا / م / ع / ا / ل / ا / ن / و / ا / ر

$$10+2+10+400+2+10+800+10+7+10+2+3+50=1316$$

Tarih düşürülen mısradan bir önceki mısrada geçen “güher tarih” ifadesi ile sadece “*Noktalı Harflerle Tarih*” düşürüldüğüne işaret etmektedir. Mısranın noktalı harflerinin sayı değerleri toplandığında H. 1316 / M. 1898-1899 tarihine ulaşılmaktadır.

Şair Ahmet Remzi Akyürek’in caminin inşasına ilişkin tarih düşürerek yazdığı şiiri (Mazıoğlu, 1987, s. 232) ise şu şekildedir:

Metin:

“Talas Han Câmi’i tarz-ı kadim üzre musakkaftı / Rükû’a meyl edip her rüknu olmuş idi gûyâ lâm

Meşîhat müsteşârı Hazret-i Dervîş Efendi kim / Kemâl-i fazl u irfânın ne hâcet eylemek i’lâm

Semâhat eyleyip bir kubbe üzre eyledi tecdîd / Değildir vasfı aslâ kâbil-i küncâyış-i aklâm

*Dedi tahsîn birle cevherin târîhini **Remzî** / Ne ra’nâ yaptı câmi müsteşâr-ı müftiyü 'l-İslâm”*

Ebcad Hesabı:

ن / ه / ر / ع / ن / ا / ی / ا / پ / د / ی / ج / ا / م / ع / م / س / ت / ش / ا / ر / م / ف / ت / ی / ا / ل / ا / س / ل / م / ا /

$$50+50+10+2+10+3+400+300+80+400+10=1315$$

$$1315+1=1316$$

Şair burada “*dedi tahsin birle*” ifadesiyle toplam sayıya bir sayı ekleneceğine ve “*cevherin tarihini*” ifadesiyle de sadece noktalı harflerle tarih düşürdüğüne işaret etmektedir. Hem “*Noktalı Harflerle Tarih*” türü hem de “*Eksik Tamiyeli Tarih*” türünün bir arada kullanıldığı bir örnektir. Tarih düşürülen mısranın harflerinin sayı değerleri toplanıp bir sayı eklendiğinde H. 1316 / M. 1898-1899 tarihine ulaşılmaktadır.

1.34. Talas Harman Cami

İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapı, dikdörtgen planlı harim ve kuzeyindeki son cemaat yerinden oluşmaktadır. 1637 tarihli bir vakfiyede geçen mescidin bu yapı olabileceği ileri sürülmektedir (Türkmen, 1997, s. 154-155). Harime giriş kapısı üzerinde yer alan beş satırlık talik hatlı kitabe şu şekildedir (Foto. 30):

Foto. 30: Harman Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

پادشاه روح عالم حضرت سلطان مجید / نائب فخری جهان ظلّ جناب ذوالمنن
 سایه‌سند ساکنان قیصری بو شاه عالی / جامعک تعمیره همت ایلدیلر کیسه‌دن
 شویله تزیین اولدیکیم دوندی بهشته هر یرین / رشاد ایدردی کورسه طافک طاموس باغ عدن
 ای جماعت واجب اولدی سزله ایتمک دعا / با خصوص بویله معلا معبدی خوب وار ایکن
 بنده ذهنی خامه جوهرله یازدم تاریخن / ایت ادا بش وقتکی بو جامع والاده سن

Kitabenin Okunuşu:

Padişah-ı ruh-ı âlem hazret-i Sultan Mecid / Nâib-i fahr-i cihan zıll-ı cenâb-ı zü'l-minen
Sayesinde sâkinan-ı Kayseri bu şâh-ı âlî / Câmi'in tâmire himmet eylediler kîseden
Şöyle tezyin oldu kim döndü behişt her yerin / Reşâd iderdi görse tâkın tavus-ı bağ-ı Aden
Ey cemaat vâcib oldu sizlere itmek dua / Bâhusus böyle muallâ mâbedi hub var iken
*Bende-i **Zihni** hâme-i cevherle yazdım târihin / İt eda beş vaktini bu câmi-i vâlâda sen*
 1277

Ebced Hesabı:

ا / ي / ت / د / ب / ش / و / ق / ت / ك / ي / ب / و / ج / ا / م / ع / و / ا / ل / ا / د / ه / س / ن

$$10+400+2+300+100+400+10+2+3+50=1277$$

“Cevherle yazdım” ifadesiyle sadece “Noktalı Harflerle Tarih” düşürüldüğüne işaret edilmektedir. Tarih düşürülen mısranın noktalı harflerinin sayı değerleri toplandığında H. 1277 / M. 1860-1861 tarihine ulaşılmaktadır.

1.35. Tavlusun Hamidiye Cami

İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapının 1872 tarihli Vergi Kayıt Defteri’nde farklı isimlerle geçiyor olması bu tarihten önce var olduğunu göstermektedir. Cami sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülü kare planlı bir harim ve düz damlı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. “*Yukarı Mahalle Cami*” ismi ile de bilinen yapının (Aydın, 2013, s. 69-72) kuzeydoğu cephedeki kapısı üzerinde yer alan mermer üzerine talik hatla işlenmiş yedi satırlık onarım kitabesi şu şekildedir (Foto. 31):

Foto. 31: Tavlusun Hamidiye Cami Kitabesi.

Kitabe Metni:

حاجی جعفر اغا اولمشدی بونده بانى اول / اولورمش بویله خیراتی سهون اول مسافرده
 بناسی مقتضای بلده ایدی سقفی ده اخشاب / خرابه مشرف اولوردی لهذا ایکیده برده
 اهالی ایستدیلر کیم مشید قیلر بنیان / ولی بو مطلبه کویلوده قدرت یوقدی حاضرده
 خدا یاردم ایده نکه فزونتر ایلیه عمرین / اوقونه تا بمحشر بو دعا صحن منابرده
 اوشاهک ایلدی احسانی توسعاً بونی تجدید / دروده مظهر اولدی نزد ربّ حی و قادرده
 قلوب مومنین وجد آور اولدی سجده ایتدکجه / اویاندی نور ایمان قلب اطفال و اکابرده
 دیدی تاریخن آتش زاده عزّت لفظاً و معناً / شرف صالدى بو جامع طاولوسونه اوچیوز اونبرده

۱۳۱۱

Kitabenin Okunuşu:

Hacı Cafer Ağa olmuşdı bunda bânî-i evvel / Olurmuş böyle hayratı seven evvel misafirde
 Binası muktezâ-yı belde idi sakfı da ahşab / Haraba müşrif olurdu lihâza iki de bir de
 Ahâli istediler kim müşeyyed kılalar bünyan / Veli bu matlûba köylüde kudret yokdı hazırda
 Hüda yardım idenin füzunter eyleye ömrün / Okuna ta be-mahşer bu dua sahn-ı menâbirde
 O şahın eyledi ihsanı tevsian bunu tecdid / Düruda mazhar oldu nezdi Rabb-i hayy ü kadirde

Kılub müminin vecd-i aver oldı secde itdikce / Uyandı nur-u îman kalb-i etfal ü ekâbirde
Didi tarihin Ateşzade İzzet lâfzen ve mânen / Şeref saldı bu cami Tavlusuna üçyüz onbirde
 1311

Ebced Hesabı:

ش / ر / ف / ص / ل / د / ی / ب / و / ج / م / ع / ط / و / ل / و / س / و / ن / ه / و / چ / ی / و / ز / ا /
 و / ن / ب / ر / د / ه

300+200+80+90+1+30+4+10+2+6+3+1+40+70+9+1+6+30+6+60+6+50+5+1+6+3+10+6+7
 +1+6+50+2+200+4+5=1311

Kitabenin ebcedli satırından bir önceki satırda “*Lafzen ve manen*” (Yakıt, 2022, s. 484-488) ifadesi ile hem hesaplama yoluyla hem de yazıyla tarih düşürüldüğüne işaret edilmektedir. Nitekim kitabenin son satırında ebced hesaplaması yapıldığında burada hem yazı ile hem de sayı ile belirtilen H. 1311/ M. 1893-1894 tarihine ulaşılmaktadır. Burada hem “*Manen Tarih*” türünden “*Tam Tarih*” türü hem de verilmek istenen tarihin söz ile de ifade edilmiş olmasıyla “*Lafzen Tarih*” türü bir arada kullanılmıştır.

1.36. Zeynel Abidin Türbesi

1886 tarihinde inşa edilen Zeynel Abidin Türbesi, kare planlı olup üzeri yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Arşiv belgelerinde, bu türbenin yerinde eski bir türbe bulunduğu buraya sonradan halkın yardımıyla yeni bir türbenin inşasına başlanıp sonrasında Sultan II. Abdülhamid Han’dan yardım istenerek inşaatının tamamlandığı belirtilmiştir. Türbenin Fevzi Efendi tarafından kaleme alınan kuzeydeki giriş kapısı üzerinde yer alan talik hatlı, altı satırlık kitabesi şu şekildedir (Aydın, 2011, s. 287-309) (Foto. 32):

Foto. 32: Zeynel Abidin Türbesi Kitabesi.

Kitabe Metni:

ماشا الله

حضرت الغازی حمید خان دیانت پرورک / مالک الملک ملکنی معمور بیورسون تا قیام
 عمرنی اقبالنی هم شوکت و اجلالنی / آن بآن مزداد و موفور ایدہ حی لاینام
 چون اوستنه هب تربہ ساداتلہ معبدلری / قیلدی اعمارات و تزیناتلہ دار السلام
 اشته باق بو تربہ پر زین زین العابدین / امر و فرمان شریفی ایلہ بولدی خوش ختام
 اولہ داریندہ معینی هم شفیع اولشہک / جد پاکى حضرت دوست خدا خیرالانام
 خامہدن دو قطره دوشدی فوزی تاریخ یازمیہ / قبر زین العابدین جنت کبی اعلا مقام
 سنہ ۱۳۰۳ ۷ ر حرره الحلمی بن زیلہ لی ذادہ

Kitabenin Okunuşu:

Maşaallah

Hazretü'l-Gâzi Hamid Han-ı diyânet-perverin / Mâlikü'l-mülk mülkünü mâmur buyursun ta kıyam

Ömrünü ikbâlini hem şevket ü iclâlini / Anbean müzdead ü mevfur ide hayy-ü lâ-yenâm

Çün üstüne hep türbe-i sâdatla mâbedleri / Kıldı imâret ü tezyînatla dârü's-selam

İşte bak bu türbe-i pür zeyn-i Zeyne'l-Abidin / Emr ü ferman-ı şerifi ile buldu hoş hitam

Ola dareynde muini hem şefii ol şehin / Cedd-i pâki hazret-i dost-ı hüda hayrî'l-enam

*Hâmeden dü katre düştü **Fevzi** târih yazmaya / Kabr-i Zeyne'l-Abidin cennet gibi âlâ makam*

Sene 1303 7 Rebi 'ü'l-âhir Harrerehu Mehmedü'l-Hilmi bin Zilelizade

Ebcad Hesabı:

ق / ب / ر / ز / ی / ن / ل / ع / ب / د / ی / ن / ج / ن / ت / ک / ب / ی / ع / ل / م / ق / م

100+2+200+7+10+50+1+30+70+1+2+4+10+50+3+50+400+20+2+10+1+70+30+1+40+100
 +1+40=1305

1305-2=1303

“Dü katre düştü” ifadesi ile iki sayının eksiltileceğine ve dolayısıyla “Fazla Ta’miye” türünün kullanıldığına işaret edilmektedir. Tarih düşürülen mısranın tüm harflerinin sayı değerleri

toplanıp iki çıkarıldığında kitabede sayı ile de yazılan H. 1303 / M. 1885-1886 tarihine ulaşılmaktadır.

2. Değerlendirme

Bu çalışmada yapıların inşa veya onarımlarına ebced ile tarih düşürülmüş otuz kitabe ile on beş şiir incelenmiştir. Ele alınan örneklerden; on bir kitabe ve iki şiir “*Tam Tarih*”, üç kitabe ve sekiz şiir “*Mucem Tarih*”, yedi kitabe ve bir şiir “*Tamiyeli Tarih*”, altı kitabe “*Lafzen Tarih*”, bir kitabe ise “*Terkipli Tarih*” türündendir. Birden fazla tarih türü kullanılan örneklerden; Hamidiye Cami, Cıncıklı Cami ve Develi Bay Ali Cami kitabesinde hem “*Manen Tarih*” türü olan “*Tam Tarih*” hem de “*Lafzen Tarih*”; Han Cami, Mevlevi Tekkesi ve İsimsiz Cami’ye dair şiirlerde ise hem “*Mucem Tarih*” hem de “*Tamiyeli Tarih*” türü bir arada kullanılmıştır. (Tablo. 1)

“*Tam Tarih*” türünde genellikle “*tarih, tarihi, tarihin, tarihini, tarih-i tam veya tarihidir*” gibi ifadelerle tarih düşürüldüğü belirtilmiştir. “*Mucem Tarih*” türünde, şairler noktalı harfleri kıymetli taş veya yıldızlara benzeterek, “*cevher, cevher-i tarih, güher, tarih-i güher veya mücevher*” gibi ifadeler kullanmak suretiyle tarih hesaplamasında noktalı harflerin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. “*Tamiyeli Tarih*” türünde ise “*bâ-tâmiye*” ifadesiyle açık bir şekilde düşürülen tarih türüne, “*bir zamm, bâ-elif, dedi tahsin birle ve bir tarih*” ifadeleri ile elde edilen rakama bir sayı ekleneceğine, “*düşürdüm bir tarih*” ifadesiyle bir sayı eksiltileceğine, “*dü katre düştü*” ifadesiyle iki sayı eksiltileceğine veya “*geldi üçler*” ifadesiyle de üç sayı ekleneceğine işaret edilmiştir.

Kitabe metinlerinde dönem padişahlarından, devlet adamlarından veya banilerinden yaptıkları imar faaliyetleri sebebiyle, yüce vasıflı, cömert, hayırsever, hayır ve dua sahibi, dinin koruyucusu anlamına gelen sıfatlar kullanılarak methiyeler dizilmiştir. Ayrıca yapıların “*harab iken tezelzülde*” ifadesiyle depremde zarar gördüğü, “*harâba müşrif olurdu*”, “*harâbe istedi tâmiri*” veya “*çün harâb olmuştu çoktan*” gibi ifadelerle dayanaksız olduğu, “*rükû’a meyl edip her rükû olmuş idi gûyâ lâm*” veya “*katre abı yoğ iken bu çeşmeyi tamir*” gibi metaforik anlatımlarla yapıların tamire muhtaç olduğu belirtilirken “*Yıkılmışdı cidar ve sakf-ı bâlâ-takı zibası*” ifadesiyle de yapının duvar ve üst örtüsünün zarar gördüğü anlatılmıştır.

Cami ve mescitlerde; “*dergâh-ı ilâhî*”, “*cennât-ı güzîn*”, “*Kâbe-i Ulya*”, “*Mescid-i Aksa*” gibi kavramlar ile çeşmelerde; “*ab-ı hayat*”, “*zemzem*”, “*kevser*”, “*sakî*”, “*şarap*” veya “*kâse*” gibi dini metaforik kavramlar kullanılmıştır.

Yaşamın evrensel sembolü olan “su”, hemen hemen tüm eski kültürlerde kutsal kabul edilmiş ve yaratılış mitlerinin temel unsurlarından biri olmuştur. İslâmiyet’ten önceki Türk kültüründe de kutsallık atfedilen “su”; yaşamın kaynağı olarak hayati bir öneme sahiptir. Zaman içinde “su” kavramının ifade ettiği çağrışımlar; dini ve kültürel değerler ekseninde zenginleşmiş ve anlam dairesi genişlemiştir. “Ölümsüzlük, ebedilik, sonsuz hayat suyu” anlamlarına gelen, İslâmiyet öncesi Türklerdeki “bengi su” kavramı, İslâm sonrasında “ab-ı hayat” kavramına dönüşmüştür (Yalçınkaya, 2021, s. 62-70).

Divan ve Halk edebiyatında da “ab-ı hayat” motifi çokça kullanılmıştır. Ebedi hayata kavuşma, iyileşme, dirilme ve gençleşme gibi anlamlarının yanı sıra özellikle dini-tasavvufi edebiyatta vahdet sırrına ermeyi, Hakkın birliğini, Kâbe’yi, Hz. Peygamberi, aşkı, sevgiliyi ve İslâm’ı sembolize etmiştir. Bu sebepten tazeliğin, yeşermenin, canlılığın kaynağı olarak görülen suyla doğrudan ilişkili yapılar olan sebiller, şadırvanlar ve çeşmelere dair şiir veya kitabelerde “ab-ı hayat” kavramına sık sık yer verilmiştir (Çelebioğlu, 1998, s. 3-4).

Yine suyun zengin anlam dünyasındaki kavramlardan biri olan “zemzem”e; hayat suyu, şifa kaynağı veya arındırıcı gibi değerler yüklenmiştir. Kâbe civarındaki bir kuyudan çıkarılması sebebiyle İslâmi kültür çevresinde büyük önem atfedilmiş ve Hac ile özdeşleşmiş bir unsur olan “zemzem”, zaman içerisinde farklı dini ritüellerde de kullanılmıştır. Zemzem kavramının etrafında; yüzün, sakalın veya kefenin zemzem ile yıkanması gibi gelenekler ile “zemzemlenmek veya zemzemcesine” gibi tabirler gelişmiş ve “zemzemlik, zemzem fincanı” gibi araçlar ile “zemzem görevlisi” gibi bir iş kolu ortaya çıkmıştır. “Zemzem”, edebiyatta ve özellikle klasik şiirde telmih ve teşbih yoluyla; Hakk’ın sırrını gösteren bir aynaya, ilahi aşka ve lütfâ, sevgilinin dudağına ve gözyaşına benzetilmiştir. Suyla ilişkili yapıların kitabe ve şiirlerinde kullanılması da zemzem kavramının; İslâmi değeri başta olmak üzere saflığı, temizliği, şifayı, ebediyeti ve bereketi sembolize etmesindendir (Dokumacı, 2020, s. 296-312).

Yine özellikle çeşme ve sebillerle dair şiir ve kitabelerde sıkça kullanılan “kevser” kavramı ise İslâmi literatürde cennet ırmaklarının menba olarak tanımlandığı için (Ertürk, 1997, s. 546-549) bu çeşmelerden akan sular cennet ırmaklarının sularına benzetilmiştir.

“Şarap, saki ve kâse” gibi kavramlar da dini-tasavvufi literatürde sembolik anlamlar kazanmıştır. Sarhoşluk, coşkunluk ve neşe veren şarap ile ilahi aşk arasında (Üstüner, 2007, s. 298-306) ve bu ilahi aşkın sembolü olan şarabı takdim eden saki ile mürşid-i kâmil veya mutlak varlık arasında (Üstüner, 2007, s. 318-321) ilişki kurulmuştur.

Hem bir nehir adı olan hem de “içene ferahlık veren tatlı su” anlamına gelen “*fırat*” kavramı da özellikle şiir ve kitabelerde “*mâ-i fırat* veya *azb-i fırat*” gibi terkipler halinde sıkça kullanılmıştır. Bunun yanı sıra “*fırat*” kavramı, Kerbela hadisesi üzerinden Hüseyin’e vurgu yapılarak mersiye ve ağıtlarda da yer almıştır (Uzun M. İ., 1996, s. 33-34).

Bu kavramların yanı sıra Arap alfabesindeki harfler de şekilleri ve özellikleri itibariyle sembolik anlamlar taşımaktadır. Örneğin; ebced hesabındaki sayı değeri bir olan ve “*zayıf, hakir görülen, cömert, birçok haslet ve faziletleri kendinde toplamış, eşi az bulunan kimse*” anlamına gelen “*Elif*” harfi, Sami dillerde “*olaf, alaf, alef, elaf*” ve Grekçede “*alfa*” şeklinde telaffuz edilmektedir (Arslan, 1995, s. 35-36). “*Elif*” harfi, özellikle divan edebiyatında telmih ve teşbih sanatının bir unsuru olarak, yazılışı itibariyle başta ve ortada birleşmediği ve bir rakamına tekabül ettiği için Allah’ın tekliğini ifade eden bir vahdet sembolü olmuş ve şekli itibariyle de sevgili, sevgilinin boyu veya aşğın göğsüne saplanmış bir ok gibi metaforik anlamlar taşıyan bir terim niteliği kazanmıştır (Uzun M. İ., 1995, s. 36-37).

Şairler, kullandıkları ifadelerle imar faaliyetlerini gerçekleştiren banilere, vesile olanlara ve yapıların bizatihi kendilerini İslâmiyet’in temel olgu ve kavramlarıyla ilişkilendirerek yüce vasıflar kazandırmışlardır.

Ele alınan kitabe metinleri ve şiirlerde, sultan, paşa, yönetici, şair, hattat ve hakkak olmak üzere pek çok sınıftan isimler tespit edilmiştir. “*Sultan Reşad, Sultan Hamid, Sultan Ahmed ve Sultan Mecid*” tespit edilen padişahlar olup, bazı yapılarda doğrudan bani iken bazılarında ise iktidarda olmalarından dolayı isimleri zikredilmiştir. Yüksek bürokrasiden “*Ahmed Paşa, Mustafa Paşa ve Hamdi Paşa*” doğrudan imar faaliyetlerine katkıda bulunan isimlerdir. “*Hacı Hüseyin, Halil Efendi*⁵ (Nazif, 1991, s. 38-45), *Hacı Cafer Ağa, Numan Efendi, Derviş Efendi, Hacı Ahmed Efendi, Hacı Kâmil Efendi, Nazım*⁶ (Sarıbal, 2018, s. 175-212), (Tansel, 1966, s. 155-174) ve *Mir Haydar*” imar faaliyetlerini gerçekleştiren veya organize eden yöneticilerdir. “*Seyrani*⁷ (Aydoğdu, 2013), *Niyâzi, Ateşzade İzzet, Hatib, Zihni, Refet, Remzi*⁸ (Mazıoğlu, 1987, s. 1-28),

⁵ Matbah-ı Amire Emiri Hacı Halil Efendi, eğitimini Kayseri’de tamamlayıp İstanbul’a giderek Cizye Muhasebeciliği, Matbah-ı Amire Eminliği ve Sur-ı Hümayun Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Memleketi Kayseri’ye geldiğinde ise Kayseri Ulu Cami’nin tamiri başta olmak üzere Köllük Çeşmesi, Gömlüksiz Çeşme, Göllü Çeşme ve Hasbekiçi Çeşmesi gibi birçok yapının baniliğini yapmıştır.

⁶ 1849-1926 yılları arasında yaşayan Mehmed Nazım Paşa, Şair Nazım Hikmet’in dedesi olup II. Abdülhamid döneminde bürokratik yapmış bir Mevlevî şairdir. Görevlerindeki başarı ve yazdığı eserler sayesinde vilayet mektupçuluğundan mutasarrıflık ve valiliğe kadar yükselmiştir.

⁷ 19. Yüzyılda yaşamış olan “*Seyrani*” mahlaslı şairin asıl adı Mehmed’dir. Develili şair Aşık Seyrani; aşıklık geleneğiyle yetmişmiş olup, şiirlerini hem aruz hem de hece vezniyle yazmıştır.

⁸ 1872-1944 yılları arasında yaşayan “*Remzi*” mahlaslı Ahmed Remzi Dede, Kayseri Mevlevihanesi postnişini Süleyman Ataullah Efendi’nin oğludur. Meşrutiyetin ilanından sonra öğretmenlik yaptığı Kayseri İdadisi’ndeki görevinden istifa etmiş ve hayatının farklı dönemlerinde Kastamonu, Halep ve Üsküdar Mevlevihanelerinde postnişinlik yapmıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra ise kendisine kütüphanelerde müdürlük ve müşavirlik görevleri verilmiştir. Hayatı boyunca pek çok eser yazan Ahmed Remzi Dede, dini-tasavvufi ve edebi eserlerinin yanı sıra Farsçayı kolay öğretmek için gramer kuralları ve Farsça sözlük hazırlamıştır.

*Hüsni, Nutki, Hilmi, Selâmi, Fevzi*⁹ (Köksal, 1998, s. 203-204), *Şâni*¹⁰ (Köksal, 1998, s. 82), *Refik, Emin*¹¹ (ZillîZâde, 1994, s. 1-8), *Âlim*¹² (Köksal, 1998, s. 146-148), *Said*¹³ (Köksal, 1998, s. 209-215) ve *Feyzi*¹⁴ (Kılıç, 2010, s. 300)” gibi isimler ise kitabe ve şiirleri kaleme alan şairlerdir. İncelenen örneklerden tespit edilen tek hattat Muhsin Zade Es-Seyyid Abdullah, tek hakkak ise Mehmedü'l-Hilmi bin Zilelizade'dir.

Yukarıda isimleri sıralanan şairler arasından ebced ile tarih düşürmede “*Remzi*”nin kendine has bir üslup kullandığı incelenen örneklerden hareketle çıkarılabilmektedir. “*Remzi*”ye ait Talas Han Cami, Mevlevi Tekkesi, İsimsiz Çeşme 1, İsimsiz Çeşme 2, Kayseri Lisesi, Saat Kulesi ve Kurşunlu Cami şadırvanının su yolunun tamirine dair yazdığı toplam sekiz şiir konu kapsamına alınmıştır. Hem yukarıda sözü edilen yapılara dair yazdığı şiirlerde hem de diğer şiirlerinde çoğunlukla “*Mucem Tarih*” türünde tarih düşürmeyi tercih etmiştir. Sadece Kayseri Lisesi'nin tamirine dair yazdığı iki şiirden biri “*Tam Tarih*” türünde olup, diğerlerinin hepsi “*Mucem Tarih*” türündedir. Nitekim lisenin tamirine dair yazdığı dört satırlık diğer şiirinin her mısrasına ayrı ayrı “*Mucem Tarih*” düşürmesi bu konudaki kabiliyetini ortaya koymaktadır. İlâveten Seyyid Gazi Çeşmesi kitabesinde mahlas kullanılmamasına rağmen, “*Remzi*”nin İsimsiz Çeşme 1'in tamirine dair yazdığı şiir ile mukayese edildiğinde oldukça benzer olduğu tespit edilmiştir. Tarihlerinin aynı, ifadelerinin benzer ve ikisinin de “*Mucem Tarih*” türünde olması, Seyyid Gazi Çeşmesi kitabe metninin de “*Remzi*” tarafından yazıldığına delalet sayılabilir.

Sonuç

Türk-İslâm Sanatı'nda 15. yüzyıl sonrasında revaç bulup sıklıkla divan edebiyatında kullanılan ebced ile tarih düşürme, zaman içerisinde edebi bir sanata dönüşmüştür. Tayinler, doğumlar, evlilikler, ölümler, zaferler, fetihler, umumi felaketler, isyanlar veya antlaşmalar gibi çeşitli konularda tarih düşürme sanatı kullanılmıştır. Geniş bir sahada uygulama alanı bulan bu edebi sanat, mimaride de yer bulmuş cami, mescit, tekke, medrese, han, hamam, köprü ve çeşme gibi anıtsal yapıların kitabelerinde inşa veya onarım tarihlerini belirtmek için uygulanmıştır. Kayseri

⁹ “*Fevzi*” mahlaslı Mehmed Fevzi Efendi, müftü naipliği, müftülük ve kadılık yapmıştır. Çifteönü Çeşmesi, günümüzde kitabesi mevcut olmayan Karaimam Çeşmesi, Zeynel Abidin Türbesi ve Hacı Torun Efendi'nin mezar taşı kitabesi gibi yapı ve mezar taşlarına tarih düşürmüş usta bir müverrihtir.

¹⁰ 17. Yüzyılda yaşayan “*Şâni*” mahlaslı şairin hayatı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak şuaara tezkirelerinde aynı mahlası kullanan on iki şair tespit edilmiştir.

¹¹ 1826-1905 yılları arasında yaşayan “*Emin*” mahlaslı Zillî Zade Hacı Emin Efendi, yüksek devlet memuriyetlerinde görev aldığı gibi Kapudan Ahmed Paşa'nın mühürdarlığını da yapmıştır. Pek fazla malumat olmamasına karşın hayatı hakkında bazı bilgilere yazdığı şiirlerden ulaşılmıştır.

¹² 1802-1881 yılları arasında yaşayan “*Âlim*” mahlaslı Müderriszade Alim Efendi, Muidzade Mehmed Emin Efendi'nin oğlu olup, ilk eğitimi babasından almıştır. Huand Cami'nde otuz yıl hizmet vermiş ve Mısırlı Kâmil Paşa'nın muallimliğini yapmıştır. Hayatı ve şiirleri hakkında fazla malumat olmayıp, sadece Mevlevi Tekkesi'nin tamirine dair yazdığı bir beyit ulaşılmıştır.

¹³ 1860-1940 yılları arasında yaşayan “*Said*” mahlaslı Mehmed Said Efendi, Hatuniye Medresesi Müderrisi Müftü Hacı Enver Efendi'nin oğludur. Feyziye İbtidaisi'nde başmuallimlik, Kayseri İdadisi'nde Farsça öğretmenliği, Darülhilafe ve Hatuniye Medreselerinde müderrislik görevleri ile camilerde hatiplik ve vaizlik yapmıştır. “*Kami*” mahlasını da kullanan şairin, ilmi ve fikri zenginliğinin yanı sıra edebi yönü de kuvvetli olup Türkçe ve Farsça birçok şiiri bulunmaktadır.

¹⁴ Kayseri'de çeşitli kitabelerde ismi geçen şairin 19. yüzyılda yaşadığı ifade edilmektedir.

merkez, ilçeleri ve ilçelere bağlı köylerde yapılan saha çalışması sonucunda, ebced ile tarih düşürme geleneğinin pek çok (Tam, Mucem, Tamiyeli, Lafzen, Terkipli ve Manen tarih) türünü üzerinde barındıran kitabe örneklerine rastlanmıştır. Yapılan incelemelerde ister manzum ister mensur olsun ebced ile tarih düşürülen örneklerin (kitabe/şiir) dönemin önemli şairleri tarafından kaleme alındığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra az sayıda olsa da kitabelerde, hattat ve hakkak gibi diğer meslek ve sanat erbanının isimlerine de rastlanmıştır. Sonuç olarak, edebi bir sanat olan ebced ile tarih düşürme geleneğinin, kitabeler üzerinden mimariye yansiyarak; tarih, edebiyat ve mimari arasında sanatsal bir bağ meydana getirdiği ele alınan örneklerden bir kez daha anlaşılmıştır.

Tarihimize birincil derecede kaynaklık teşkil eden kitabelerin, gelecek nesillere aktarılabilmesi için, öncelikli olarak ait oldukları eserler üzerinde sağlıklı bir şekilde muhafaza edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda aslına uygun olmayan restorasyonlara izin verilmemeli, bilinçsiz, zarar verici yaklaşımların önüne geçilmeli ve en önemlisi toplum üzerinde kültürel miras bilinci oluşturulmalıdır. Somut ve somut olmayan kültürel mirasımızın sürdürülebilirliğini sağlamak başta yetkililer ve konunun uzmanları olmak üzere bu topraklar üzerinde yaşayan her ferdin sorumluluğudur.

Ebedî Tarih Dönemi ve Şiirlerin Listesi		Manen Tarih					Lafzen Tarih
		Tam Tarih	Mucem Tarih	Eksik Tamiyeli Tarih	Fazla Tamiyeli Tarih	Terkipli Tarih	
1.	Kuşunlu Cami Kitabesi	❖					
2.	Şeyh İbrahim Tennuri Çeşmesi Kitabesi	❖					
3.	Cıncıklı Cami Kitabesi	❖					
4.	Karakoyunlu Cami Kitabesi	❖					
5.	Gevher Nesibe Çeşmesi Kitabesi	❖					
6.	Göllü Çeşme Kitabesi	❖					
7.	Kölük Çeşmesi Kitabesi	❖					
8.	Şıhlı Çeşmesi Kitabesi	❖					
9.	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Kitabesi	❖					
10.	Hasbekiçi Çeşmesi Kitabesi	❖					
11.	Kayseri Lisesine Dair Şiir	❖					
12.	Matbaanın Açılmasına Dair Şiir	❖					
13.	Kayseri Ulu Cami Kitabesi	❖					
14.	Kayseri Ulu Cami'ye Dair Şiir		❖				
15.	Şeyh İbrahim Tennuri Çeşmesi'ne Dair Şiir		❖				
16.	Harman Cami Kitabesi		❖				
17.	Han Cami Kitabesi		❖				
18.	Seyyid Gazi Çeşmesi Kitabesi		❖				
19.	İsimsiz Çeşme 1'e Dair Şiir		❖				
20.	İsimsiz Çeşme 2'ye Dair Şiir		❖				
21.	Kayseri Lisesi'ne Dair Şiir		❖				

22.	Kayseri Lisesi'ne Dair Şiir		❖				
23.	Saat Kulesine Dair Şiir		❖				
24.	Kurşunlu Cami'nin Şadırvanının Su Yoluna Dair Şiir		❖				
25.	Dedeman Cami Kitabesi			❖			
26.	Kayseri Ulu Cami Kitabesi			❖			
27.	Kayseri Ulu Cami Kitabesi			❖			
28.	Şeyh İbrahim Tennuri Cami Kitabesi			❖			
29.	Ahmed Paşa Mektebine Dair Şiir			❖			
30.	İdris Cami Kitabesi			❖			
31.	Bulgurcu Cami Kitabesi				❖		
32.	Zeynel Abidin Türbesi Kitabesi				❖		
33.	Fenese Nalbant Cami Kitabesi					❖	
34.	Tavlusun Hamidiye Cami Kitabesi	❖					❖
35.	Aşağı Develi (Bay Ali) Ulu Kitabesi	❖					❖
36.	Han Cami'ye Dair Şiir		❖	❖			
37.	Mevlevi Tekkesine Dair Şiir		❖	❖			
38.	Mevlevi Tekkesine Dair Şiir		❖		❖		
39.	İsimsiz Cami'ye Dair Şiir		❖		❖		
40.	Çifteönü Çeşmesi İnşa Kitabesi						❖
41.	Çifteönü Çeşmesi Onarım Kitabesi						❖
42.	Çifteönü Cami Kitabesi						❖

43.	Hacı Veled Cami Kitabesi						❖
44.	Hatiroğlu Cami Kitabesi						❖
45.	Mehmet Ali Bey Cami Kitabesi						❖

Tablo. 1: Ebced Türlerini Gösterir Tablo.

Kaynakça

- Alparslan, A. (2002). Kitab. *İslam Ansiklopedisi*, 26, 76-81. Ankara: TDV Yayınları.
- Arslan, A. T. (1995). Elif. *İslam Ansiklopedisi*, 11, 35-36. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydın, R. (2011). Kayseri’de II. Abdülhamid Han Dönemi’nde İnşa Edilmiş İki Yapı: Zeynel Abidin ve Seyyid Burhaneddin Türbesi. *ZFWT*(3), s. 287-309.
- Aydın, R. (2013). Osmanlı İmparatorluğu’nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydoğdu, B. G. (2013). 07 14, 2025 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyrani-mdbir> adresinden alındı
- Çayırdağ, M. (1996). Kayseri Mevlevihanesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 91-95.
- Çayırdağ, M. (2022). *Kayseri Tarihi Araştırmaları Cilt 1*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1998). Ab-ı Hayat. *İslam Ansiklopesi*, 1, 3-4. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çobanoğlu, A. V. (2004). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi. 29, 250-252. Ankara: İslam Ansiklopedisi TDV Yayınları.
- Denktaş, M. (1989). İncesu'daki Türk Devri Yapıları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Denktaş, M. (2000). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*. Kayseri: Kırılcım Yayınları.
- Dokumacı, N. (2020). Cennetin Suyu: Klasik Türk Edebiyatında Zemzem. *International Journal of Filologia*(4), s. 296-312.
- Elker, S. (1956). Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü. *Vakıflar Dergisi*(3), s. 17-25.
- Erkiletlioğlu, H. (1996). *Osmanlılar Zamanında Kayseri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erkiletlioğlu, H. (1998). *Kayseri Yakın Tarihinden Notlar*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.
- Ertürk, M. (1997). Havzı Kevser. *İslam Ansiklopedisi*, 16, 546-549. İstanbul: TDV Yayınları.
- Gülşen, N. (2004). Kayseri'nin Develi İlçesi Türk Mimari Eserleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğan, E. (2015). Kayseri Pınarbaşı İlçesindeki Türk Mimari Eserleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Güven, A. E. (1993). Kayseri Yakın Tarihinden Kültürel Araştırmalar II: Müfti Zâde Mehmed Sa'id Efendi (Sa'id-Kamî). Ankara.
- Karabey, T. (2011). Tarih Düşürme. *İslam Ansiklopedisi*, 40, 80-82. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kılıç, A. (2010). Feyzi. *Kayseri Ansiklopedisi*, 2. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Köksal, M. F. (1998). *Kayserili Divan Şairleri*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1987). *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Nazif, A. (1987). *Mirat-i Kayseriyye (Kayseri Tarihi)*. (M. Palamutoğlu, Dü.) Kayseri.
- Nazif, A. (1991). Kayseri Meşhurları (Kayseriyye Meşâhiri). (M. Diriöz, & H. A. Diriöz, Dü) Kayseri.
- Özbek, Y. (2010). Seyfullah Efendi Konağından İdadiye: Kayseri Lisesi. *Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı*. (M. Argunşah, & M. Ünal, Dü) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özbek, Y., & Arslan, C. (2008). *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri* (Cilt 1). Kayseri: Aydoğdu Ofset Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.
- Sarıbal, İ. (2018). Ahd-i Şehriyârî'den Devr-i Hamid-i Sâni'ye Valiliğe Giden Yolda Bir II. Abdülhamid Memurunun Serencamı. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), s. 175-212.
- Tansel, F. A. (1966). Bir Mevlevî Nâsir Şâiri Mehmed Nâzım Paşa: Basılı Eserleri ve Yazma Mecmuası. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, s. 155-174.
- Topçu, S. (2007). Develi'deki Türk Eserleri. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmen, K. (1997). Talas'ta Türk Devri Yapıları. *Vakıflar Dergisi*(26), s. 153-192.
- Uzun, M. İ. (1995). Elif. *İslam Ansiklopedisi*, 11, 36-37. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1996). Fırat. *İslam Ansiklopedisi*, 13, 33-34. İstanbul: TDV Yayınları.
- Üstüner, K. (2007). Divan Şiirinde Tasavvuf. *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Yakıt, İ. (2022). *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yalçinkaya, F. (2021). Türk Dünyası Masallarındaki Kutsal Su Motifi: Abı Hayat. *Uluslararası Uygur araştırmaları Dergisi*(18), s. 62-70.
- ZıllîZâde, H. E. (1994). *Dîvânçe-i Emîn*. (A. E. Güven, Dü.) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.

Extended Abstract

Inscriptions on works of art or buildings, which are like their identities, not only contain information about the works they are on, but also provide important clues about the sociocultural and economic structure of the period. Inscriptions, which are also considered an aesthetic architectural element in the visual arts, have provided some of the most beautiful examples, particularly in Ottoman art. The art of dating using the abjad method, which is frequently used in poetry as a literary art form, has also found its place in inscriptions.

This study focuses on the application of the abjad method of dating in the inscriptions of buildings constructed or repaired in the province of Kayseri during the Ottoman period. The main objective of the research is to examine in detail the writing and reading of the dates created with abjad in the inscriptions of the aforementioned buildings, the types of abjad used, and the meanings they carry in terms of content. In addition to the inscriptions, poetic texts written about the construction or restoration of the structures and dated using the abjad method have also been included in the scope of the study. In this respect, the study offers a multifaceted evaluation that includes not only epigraphic materials but also literary and cultural elements.

Within the scope of this study, a total of thirty inscriptions and fifteen poems belonging to different groups of structures with different functions, such as mosques, fountains, tombs, caravanserais, tekkes, schools, and clock towers, were examined; these texts were studied in terms of both their physical and literary characteristics. The most commonly used calligraphic styles in the inscriptions are thuluth and talik, while the primary materials used are marble and stone; only one inscription was found to be written on leather. This provides insights into the aesthetics and technical capabilities of the period.

When evaluated in terms of the types of date inscription using the abjad method, it was determined that the Tam Tarih type was used in eleven inscriptions and two poems, the Mucem Tarih type in three inscriptions and eight poems, the Tamiyeli Tarih type in seven inscriptions and one poem, the Lafzen Tarih type in six inscriptions, and the Terkipli Tarih type in one inscription. Additionally, in some inscriptions and poems, multiple Ebced types were used together. This situation highlights the artistic skills of the poets and calligraphers and the literary richness of the period.

When analyzing the contents of inscriptions and poems, personalities from different social classes are mentioned, including sultans, pashas, local administrators, poets, calligraphers, and engravers. In the poems, the benefactors who contributed to the construction or restoration of

the buildings, i.e., the patrons, are mentioned with praise and prayers; the names of these individuals have been recorded in history along with their architectural activities. At the same time, the buildings themselves are directly associated with the Islamic religion, imbued with sacred values, and exalted. This discourse serves as a powerful representational tool that reflects not only architecture but also the belief system of society.

The study also includes expressions found in inscriptions and poems about why and which parts of the structures undergoing restoration were damaged, emphasizing the historical information carried by the texts. Inscriptions are not only aesthetic architectural elements or historical documents, but also multi-layered sources that reflect the social, cultural, and religious codes of the period.

In conclusion, this research reveals that the inscriptions and abjad poems on buildings in Kayseri during the Ottoman period are not only tools for determining dates but also provide important data about the artistic understanding, social structure, and religious thought of the period.